

ARGUS

Tijdens de afwas begon ze voorzichtig over de voortplanting. 20

FOTO HOME ACADEMY

'Democratie is brozer dan we dachten'

Piet de Rooy over de polycrisis. 6

Verraad

Revolutie vreet zichzelf op. 14

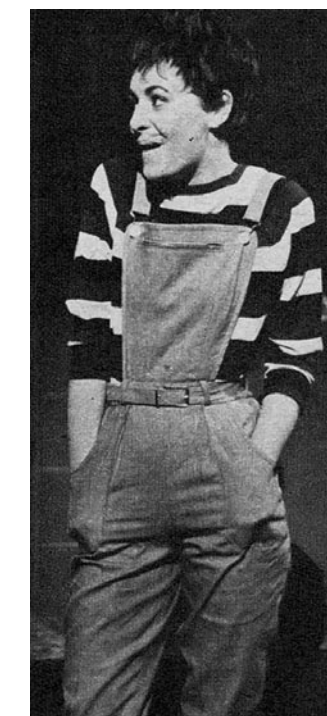
Oekraïne

De privégeertjes vechten vooral om geld. 15

Botopasi

Zes weken bivakkeren in de jungle. 10

Bon mots

Sacha Dénisant over haar leven als diva. 16

MICHEL WJDEVELD

"NEE BEDANKT, WIJ GELOVEN AL."

Goeie kop Een krant vol blikvangers. 9

Ministeriële truc Beslis zelf maar. 2

Wonderfoon Steun bij dementie. 2

Mentzel Met gratis skipas naar Davos. 3

Hongarije Telex succesvol. 3

Handboek oplichters Veertig jaar vertraagd. 4

Oorlog Waar is de vredesbeweging? 4

Rawie Emerita Maaïke Meijer laat zich horen. 5

Mediamuseum Audiovisueel op avontuur. 8

Johnson molenaar Bevriend staatshoofd. 13

Verweesd Erik is erg op zichzelf. 18

Submarine Binnenlopen met een 'vertaling'. 23

Robbe-does

Hoop in bange dagen. 21

Het spel van ‘de schuld geven’

door TOM PAUKA

Er zijn vier ziekenhuizen in Nederland waar een baby die geboren is met een hartafwijking geopereerd kan worden. Dit vereist een chirurg die dit vaak doet en beschikt over een altijd paraat en ingewerkt team van assistenten. Het is niet denkbaar dat je zo’n voorziening in een klein land als Nederland in viervoud hebt, daar zijn beleidsmakers en professionals het wel zo’n beetje over eens. Alleen in één zo’n kinderkliniek, of hooguit in twee, doe je genoeg operaties om er goed in te worden.

Maar welk van de vier ziekenhuizen gaat het doen. Over deze vraag is een discussie gaande (enerzijds academisch, anderzijds met achterklap, zwartmaken en valse beschuldigingen) die al loopt sinds 1990, ruim dertig jaar dus. Schiet niet op, blijft heel moeilijk. Misschien helpt het, zeggen veel van de betrokkenen, als we koersen op twee kindercentra. Groningen en Utrecht, of Rotterdam en Leiden. Maar dat blijkt de discussie niet eenvoudiger te maken. De overheid (het ministerie) vindt het een uitvlucht: centralisatie in één universiteitskliniek, punt uit.

Nu bedenkt minister Ernst Kuipers van Volksgezondheid, Welzijn en Sport iets heel nieuws om tot een oplossing te komen: de vier universiteiten mogen zelf beslissen. Dat niemand daar eerder mee kwam! Zo eenvoudig en

zo democratisch; die Kuipers, hoe komt ie d’r op. O ja, eh... het moet wel één universiteit worden die het specialisme krijgt. En goed onthouden: als het niet lukt dan beslist Kuipers zelf. Ik heb een vermoeden.

In de Angelsaksische wetenschap van Politiek Besturen bestaat een serieus vak genaamd *Game of Blaming*. Bij Princeton (VS) en Cambridge (GB) kun je ervoor terecht, het wordt beschouwd als een belangrijk politiek instrument. Dit ziet u hier toegepast. Het woord *game* kent u natuurlijk, en voor *blaming* hebben we in het Nederlands geen woord, maar wel een uitdrukking: de schuld geven. Het spel van de schuld geven dus. Daar begint de Nederlandse politiek/ambtelijke wereld ook goed in te worden. Als de vier ziekenhuizen er niet uitkomen hebben ze het recht verspeeld om de beslissing van Kuipers af te wijzen.

De ambtelijke top heeft meteen na de jaarwisseling het kabinet uitgenodigd om te praten over alles wat er misgaat in Nederland, met de duidelijke wens dat de krakemikkige en altijd overvragende politiek haar leven zou beteren. Fouten, zoals de stortregen van rampen die de Belastingdienst veroorzaakt, zijn volgens de ambtenarij terug te voeren op fouten in de politieke sturing. Zonder een waakzaam en corrigerend ambtenarenkorps zouden we als land voortdurend voor aap staan.

Bijvoorbeeld: wie heeft voorkomen dat Dennis Wiersma zich ging bemoeien met de islamitische zondagsschool? Juist ja. Eerst werd het hem binnenskamers afgeraden. Toen hij niet luisterde werd het ambtelijke advies (‘Niet Doen!’) aan de pers bekendgemaakt. En toen dat niet hielp werd hij getackeld door de landsadvocaat. Voor alle zekerheid werd ten slotte aan de pers onthuld dat Dennis gejoekt had toen hij zei dat hij de misstanden in de zondagsscholen zélf had geconstateerd. Pffff! Honderd procent resultaat: risico van de *blame* verplaatst van ambtenaren naar Wiersma.

Dan een particuliere speler: Thomas Huttinga, sinds 2021 ambtenaar bij de Vreemdelingendiensten, neemt ontslag omdat hij zich niet kan verenigen met het onwettige beleid van zijn dienst. Duizenden volgers voor Thomas. Op internet vinden we dan echter uit dat Thomas al in mei 2022 een contract heeft getekend met een uitgever om een rondreis langs Europese hoofdsteden te maken en daar een boek over te schrijven. Daarmee samenhangende debatavonden worden gepland. Jawel, zeker, de nareismaatregel was in menselijk en in juridisch opzicht heel erg verkeerd. Maar nou ja, Thomas, eh... de maatregel is toch inmiddels ingetrokken?

Inderdaad. *The game of blaming* kan ook individueel gespeeld worden.

Vincent Mentzel / Langlauer

Een telefoon waar muziek in zit

door PETER VAN DER AA

Mevrouw Jansen begrijpt niet veel meer van de wereld om haar heen, maar haar gezicht klaart op als iemand een ouderwetse telefoon met draaischijf naast haar zet. Jawel, die herkent ze nog! Als ze de hoorn oppakt en een nummer draait, slaat ze een hand voor de mond. En dan zingt ze luid mee met het lied dat ze hoort: *Er wonen twee motten in mijn ouwe jas*, even later *Tulpen uit Amsterdam*. De tekst rolt er vlekkeloos uit. De ‘wonderfoon’ heeft zijn naam weer eer aangedaan. Het

toestel uit de jaren zeventig en tachtig is uitgerust met een mp3-speler en omgebouwd tot een soort jukebox.

Marga van Brandenburg (57) uit ‘s Heerenberg kwam vorig jaar toevallig in het bezit van een draaischijftelefoon en hoorde van de mogelijkheid die om te bouwen tot een wonderfoon. Maar ook dat dit slechts mondjesmaat gebeurt bij gebrek aan toestellen. Ze besloot in actie te komen. Haar oproep via Facebook werd dertigduizend keer gedeeld en leverde ruim 150 reacties op van mensen die zo’n telefoon nog ergens hadden liggen en

dat ding wel wilden afstaan. Toen kreeg de initiatiefneemster pas in de gaten waar ze aan was begonnen. “Ik heb een fulltimebaan en doe dit in mijn uppie, dus ik kan niet het hele land doorcrossen om telefoons op te halen. Maar ik heb A gezegd en als het moet ga ik het hele alfabet af.”

Van Brandenburg maakte een plan van aanpak. Prominent onderdeel daarvan is het zoeken naar een pakket- of vervoersdienst die bereid is voor het goede doel de telefoons gratis op te halen en naar ‘s Heerenberg te brengen. Een veelbelovend contact heeft ze in-

middels al kunnen leggen. Ook het prepareren van de telefoons is geregeld. Het bedrijf IJmond Werkt!, dat werk biedt aan mensen met, zoals dat tegenwoordig heet, ‘een afstand tot de arbeidsmarkt’, bouwt ze gratis om. Het karweitje bestaat uit het verwijderen van het binnenwerk van het toestel en er een mp3-speler inzetten, die wordt gevoed met nostalgische liedjes uit de jaren zestig en zeventig. Wel moeten de onderdelen worden betaald, ongeveer zestig euro per exemplaar.

“Dat geld wil ik niet vragen aan de instellingen of particulieren waar ze terecht komen”, zegt Van Brandenburg. “Ik wil wonderfoons schenken, niet verkopen.” Ze begint daarom dit voorjaar een crowdfundingactie in de hoop daarmee zo’n tienduizend euro op te halen. “Met het al dan niet welslagen van die actie staat of valt het hele project.”

Van Brandenburg garandeert gevers dat hun geld ten goede komt aan mensen met dementie. “Ik vind dat alle tehuisen voor demente bejaarden en trouwens ook thuiswonenden gratis wonderfoons moeten krijgen. Als mijn actie niet slaagt of als ik geld overhoud, gaat dat naar stichting Alzheimer Nederland.”

Blij met een wonderfoon.

FOTO WONDERFOON.OO

En van de leukere opdrachten voor de krant in de jaren tachtig was wel naar het European Management Forum, nu World Economic Forum geheten, in Davos gaan. Het WEF werd in 1971 opgericht door de nu zeer beroemde en door sommigen verguisde Klaus Schwab. De *NRC* was al in een vroeg stadium een graag geziene journalistieke gast in Davos.

Mijn toenmalige hoofdredacteur, André Spoor, maakte er samen met economiechef en *Newsweek*-correspondent Friso Endt altijd een prettig verblijf van. We reisden goed, waren voorzien van een gratis skipas, slapen goed en, wat heel belangrijk was: we aten en dronken ook nog eens heel goed. Belangrijke (Nederlandse) *captains of industry* en wereldleiders waren eenvoudig aanspreekbaar en wilden graag in de kolommen van de krant, liefst natuurlijk met een

foto. Kortom, een feest voor ons als journalisten. Hét evenement voor de *NRC* was het rondetafelgesprek waar zakenmensen, politici en oliebaronnen aanschoven om hun verhaal te doen. En natuurlijk altijd weer het interview met oprichter Schwab.

Als fotograaf kon ik vrijelijk rondscharrelen in het toen al redelijk beveiligde congrescentrum van Davos. Ik zag er de oud-premier van het Verenigd Koninkrijk, Edward Heath, als dirigent aan de slag met een orkest, olieminister Yamani poseerde graag. En er was ook nog gewoon sneeuw en ijs. De Nederlandse schaatsploeg oefende er regelmatig.

Een eerdere tocht, in 1972, voerde mij op reportage naar de toenmalige hooggelegen Nederlandse astmakliniek. De treinreis van Zürich naar Davos door het besneeuwde landschap be-

leef je als een droom en is een wonderlijk, schitterend plaatje. Maar ineens is daar het *decisive moment*, de wereldberoemde uitspraak van de door mij zeer bewonderde Franse collega Henri Cartier-Bresson. Starend uit het raam van de trein naar het oneindig witte landschap komt daar de eenzame langlauer langzaam in beeld. In een flits ruk ik mijn fototas uit het net boven mij in de coupé, schuif het raam naar beneden (ja, Zwitserse treinen hebben nog ramen die geheel naar beneden kunnen), maak een of twee beelden met mijn camera en toen was hét moment voorbij.

Het is een door mij gekoesterd beeld; het laat zien wat nu in Europa langzaam aan het verdwijnen is door de verandering in het klimaat. Niet alles is meer zo mooi witbeoederd in een sereen, bevroren Zwitsers landschap.

Telex.hu kan op eigen benen verder

De nieuwssite Telex.hu, twee jaar geleden opgezet om tegengas te geven in een land waar de persvrijheid steeds weer wordt bedreigd, is inmiddels uitgegroeid tot de populairste onder lezers tussen de 15 en 29 jaar. Het aantal unieke dagelijkse bezoeken is gestegen naar 628.000, tijdens de studententopstand in oktober 2022 waren dat er zelfs 900.000.

Telex.hu is sinds kort helemaal eigendom van de redactie, een unieke situatie in Hongarije. Hierdoor wordt (politieke) invloed van buitenaf maximaal afgewend.

In oktober vorig jaar werd de Telex Foundation for a Free Press opgezet. De hoofdredactie is erg trots op Telexicon, een

programma waarmee mondiale verbanden kunnen worden gelegd rond uiteenlopende onderwerpen zoals de gevolgen van vlees eten en reizen. Er is een documentaire over illegaal honden fokken gedraaid, er is een dynamische nieuwsbrief bijgekomen, evenals een webshop, wandelgidsen en er worden korte verhalen uitgegeven. Telex.hu heeft de ambitie een grote, invloedrijke uitgeverij te worden en is, mede dankzij de gulle donaties van onze lezers – *Argus* kon een bedrag van 4753,30 euro naar Hongarije overmaken – duidelijk op de goede weg.

Telex.hu staat erop alle donateurs hartelijk te bedanken!

Versijnt tweewekelijks

Hoofdredactie Paul Arnoldussen en Rudie Kagie
Eindredactie Bert Brevoort, Ingrid Brouwer en Paul Westink
Redactie Mark Blaisse, Martje Breedts Bruijn, John Jansen van Galen, Kasper Jansen en Michaja Langelaan
redactie@arguspers.nl
Vormgeving Lucy Prijs
Letter logo Richard Keijzer
Organisatie Irene Philipsen
Uitgever Stichting Arguspers
Keizersgracht 337, 1016EG Amsterdam
info@arguspers.nl
Druk APG Diemen
Jaarabonnement: € 63,- (24 nummers). Twee jaar voor € 116,-
Abonneren kan via de site www.arguspers.nl
Abonnementenservice tel.: 088-1102043
Volg ons op www.facebook.com/argusopiniekant/

MB

Handboek voor oplichters

door MARCEL MISSET

Toen in 1981 bij uitgever Peter van der Velden *De elfde vinger* verscheen, een bundeling erotische misdaadverhalen van Walter Serner, werd achterin dat boek het verschijnen van het *Handboek voor Oplichters* aangekondigd, in de vertaling van Ingeborg Lesener. Maar Van der Velden ging failliet, de boedel van zijn drukker werd in beslag genomen en het manuscript raakte zoek. Pas dertig jaar later, in 2010, werd het door twee nijvere Nijmeegse neerlandici teruggevonden. Ingeborg Lesener (die ook Robert Musil, vertaalde, Jean Paul en alles wat onvertaalbaar lijkt) publiceerde heren en der wat fragmenten, maar is er in de coronaperiode nog eens goed voor gaan zitten, en nu is dan na veertig jaar haar vertaling als e-book verschenen.

Walter Serner (pseudoniem van Walter Seligmann, 1899-1942) wordt algemeen beschouwd als de aartsvader, de aanjager en de theoreticus van de dadabeweging, maar is onbekend gebleven, zoekgeraakt en moet steeds opnieuw worden teruggevonden en opgedolven. Hij schreef het oorspronkelijke dada-manifest *Letzte Lockerung* tussen 1915 en 1918. Het verscheen uiteindelijk in 1920, maar in 1922 zou de surrealist André Breton de beweging alweer doodverklaren. In 1927 publiceerde Serner een nieuwe, uitgebreide versie van *De Laatste Verwoepeling*, aangevuld met een

'Handleiding voor Oplichters, of hen die het willen worden', maar verwijderde daaruit alle verwijzingen naar dada; hij verving de term stelselmatig door 'rasta' – een scheldwoord in die tijd, dat zoveel betekende als 'schurk', of 'onbe-

Handboek voor oplichters en hen die het willen worden

trouwbaar sujet' – en tevens een anagram is van 'Tzara', een auteur die Serners hartenkreet had geplunderd en geplageerd in een eigen manifest.

Was Serner zelf een oplichter? Hij poseerde als een geboren 'subversief element', beweerde dat hij zijn doctorstitel had geritseld, schreef na zijn grote dada-avontuur nog een aantal bundels met oplichtersverhalen, veelal spelend in hotels waarin het wemelt van avontuurlijke kamermeisjes en verduisterde portefeuilles, en zou ten slotte volgens zijn uitgever zijn verdwenen in het criminele circuit. Pas in

de jaren tachtig achterhaalde de Duitse Sernerkenner Thomas Milch de waarheid: de joodse Seligmann was voor de nazi's met zijn vrouw naar Praag gevlucht, waar hij zich met een leraarsbaantje in leven hield, tot ze werden gedeporteerd, in Theresienstadt belandden en ten slotte in 1942 in de buurt van Riga werden vermoord.

Heeft Serners 'cynische rede' standgehouden? Is er tegenwoordig nog een andere pose mogelijk of gewenst? Onze eigen dr. Serner, Arnon Grunberg, zag onlangs in *Pinnokio* in het Marionettentheater van Heinrich von Kleist de toekomst. We kunnen de boel zelf oplichten en ChatGPT vragen om een dadamanifest voor de 21ste eeuw te schrijven, maar zouden daar onherroepelijk zelf in verdwijnen: de chatbot zal eindeloos nieuwe antwoorden blijven uitspuwen – ook een vorm van cynisme. Maar we kunnen nu tenminste, na honderd jaar, na veertig jaar, Serners 'Handboek' zelf lezen.

Het Handboek voor Oplichters is verkrijgbaar via internet: kobo.com. Op 6 februari om 20.30 uur wordt de vertaling gepresenteerd in Het Torpedo Theater in Amsterdam. Ingeborg Lesener, die vertalen zelf als 'oplichterskunst' beschouwt, zal haar werk toelichten, voordrachtskunstenaar David Vos leest fragmenten uit de tekst, romanschrijver en regisseur Frans Strijds zal zich buigen over dada nu. Reserveren: Torpedotheater.nl

Signeren

Met veel plezier las ik *Argus* 142, vooral de anekdotes van schrijvers over signeren. Als iemand Harry Mulisch vroeg om zijn handtekening plus opdracht voor in het boek te plaatsen, vroeg hij wat daar moest komen te staan. Antwoorde de koper: "Voor mijn liefste..." enzovoort, dan weigerde Mulisch dat met als argument: Het is niet mijn liefste, dus die tekst moet anders.

Zelf heb ik een flink aantal gesigneerde exemplaren, onder andere uit de tijd dat de Bijenkorf nog boekenmarkten organiseerde. Omstreeks 1960, schat ik. Zo bezit ik een bundel Nederlandse verhalen, een Spectrumuitgave

BRIEVEN

van 1,25 gulden, met een pagina vol handtekeningen van de daarin voorkomende auteurs, die daar rijkelijk aanwezig waren. Ik weet niet meer wie het riep (was het Boontje?), maar een van de aanwezigen riep af en toe boven alles en iedereen uit: "De boeken van Max Dendermonde zijn denderend goed!"

Heiloo, Dick de Scally

Tekstrobot

De verwisseling van dader en slachtoffer neemt al eens groteske vormen aan. Na het lezen van het infor-

matieve artikel van Paul Arnoldussen over de tekstrobot (*Argus* 141) maar eens zelf openai.com downloaden. Inderdaad, gelijk al een grote verrassing:

'De Februaristaking van 1941 in Amsterdam werd georganiseerd door de National Socialistische Beweging (NSB), de fascistische beweging in Nederland die aan de macht was gekomen na de Duitse bezetting van het land tijdens de Tweede Wereldoorlog. De staking werd opgeroepen als protest tegen de verzetbeweging en als een poging om de arbeiders te mobiliseren voor de oorlog. De staking werd echter niet breed ondersteund en was vooral gericht op de NSB-aanhangers en andere sympathisanten van de bezettingsregering. De staking was ook een poging om de verzetbeweging te onderdrukken en om te laten zien dat de NSB de enige legitieme macht was in het bezette Nederland. De Februaristaking was daarom een belangrijk moment in de Nederlandse geschiedenis, omdat het aantoonde hoe de fascistische beweging probeerde om de macht te behouden en te versterken tijdens de bezetting.'

Absurde geschiedvervalsing of meer 'foutje bedankt'?

Amsterdam, Carole van Wees

Stille Willie

Het motief van *Stille Willie* (*Argus* 141) is niet uniek, laat staan origineel. Red Sovine nam in 1967 het nummer *Phantom 309* van Tommy Faile op – met, inderdaad: een lifter die door een vrachtwagenchauffeur wordt meegenomen en bij een truck stop wordt afgezet.

'I'll be damned if he didn't toss me a dime as he threw her in low and said 'Go on in there son, and get yourself a hot cup of coffee on Big Joe...'

Bleek Big Joe tien jaar daarvoor te zijn omgekomen, na het ontwijken van een schoolbus. 'When the moon's holdin' water, they say old Joe will stop and give you a ride...'

En in tegenstelling tot *Stille Willie* is dit wel een grandios nummer, zeker in de live uitvoering van Tom Waits uit 1975.

Amsterdam, Marco Bakker

Peter van Hugten

Gortig

door JEAN PIERRE RAWIE

Prof. dr. Maaïke Meijer bekleedde een aantal jaren als bijzonder hooglerares genderstudies de *Opzij*-leerstoel van Maastricht University (u denkt dat ik dit met een polemisch oogmerk uit mijn duim zuig, maar ik ben gebonden aan de waarheid, en niets dan de waarheid; als u me niet gelooft, zoekt u het maar op). Vandaar het 'prof'. De doctorstitel verwierf zij in 1988 te Utrecht, waar zij promoveerde op een proefschrift dat 'aantoonde' dat de gedichten van Neeltje Maria Min (*Voor wie ik liefheb wil ik heten*) de neerslag waren van incestervaringen uit haar jeugd.

Neeltje was door deze duiding van haar oeuvre onaangenaam verast, want ze wist van niks, en ook haar bedaaide vader, die nog zonder gehoorapparaat door het schilderachtige duindorp Bergen fietste, was zich van geen kwaad bewust. Dat deed echter in het geheel niet ter zake, verklaarde de jonge doctor; zo'n dichter kan zoveel zeggen, die schrijft de boel alleen maar op. Pas een wetenschapper (door haar 'professionele lezer' genoemd) weet waar een 'tekst' werkelijk over gaat. Eén en ander veroorzaakte een bescheiden rellentie in letterkundig Nederland. Karel van het Reve waste haar in

Het Parool op dusdanige wijze de oren dat een minder standvastige geleerde iets anders zou zijn gaan doen in een ver buitenland, maar in dit geval leidde het er slechts toe dat Maaïke Meijer zich voortaan uitsluitend ging bezighouden met dode dichters, die haar gevolgtrekkingen per definitie niet meer in twijfel konden trekken.

Ze publiceerde biografieën van Vasalis en Fritzi Harmsen van Beek, die goed verkocht werden, niet omdat het meeslepende boeken betrof, maar omdat veel poëziefhebbers graag over Vasalis en Fritzi wilden lezen, en de kans dat er in Nederland tweemaal een levensbeschrijving over dezelfde auteur verschijnt, vrijwel nihil is. Een neus voor aansprekende onderwerpen kan haar niet ontzegd worden.

Aangaande die Fritzi-biografie stipte ik in een stuk, met steekhoudende argumenten en onderwordelijke aanhaling van de gewraakte passages, een aantal enormiteiten aan, waarop een andere femineuse

Een neus voor aansprekende onderwerpen kan Maaïke Meijer niet ontzegd worden

hoonde dat 'Rawie er zijn mannenplasje overheen had gedaan', want op dat niveau menen ze in die kringen een literaire pennenstrijd te moeten beslechten.

Ook de emerita Maaïke Meijer laat veelvuldig van zich horen. Ze schrijft voor *De Groene Amsterdammer*, een weekblad dat wel meer zonderlinge scribenten onder zijn medewerkers telt, maar kortgeleden zag ik haar naam eveneens in de boekenbijlage van *Trouw* (enig speurwerk toont aan dat ze daar vaker aan meewerkt, maar kennelijk had ik dat verdrongen). In die bijlage, die dezelfde naam draagt als de fictieve krant waarvoor Koos Tak schrijft, de hilarische, door Eelke de Jong en Rijk de Gooyer in het leven geroepen, drankzuchtige verslaggever van de *Tijdgeest*, noemt Maaïke Sylvia Plath 'de bekendste dichter van de 20ste eeuw', en kenschetst haar werk als 'de beste gedichten van de twintigste eeuw'. Dat werd me te gortig. De twintigste eeuw, daartoe behoren toch ook Yeats, Apollinaire, Rilke, Eliot, Mandelstam, Auden, Montale, Borges, Larkin?

En als de mannen niet mee mogen doen, zou ze echt nooit gehoord hebben van Anna Achmatova? Of Edna St. Vincent Millay? Marina Tsvetajeva? Wislawa Szymborska?

De machteloosheid van de vredesbeweging

door NICO KUSSENDRAGER

Waar is met de oorlog in Oekraïne de vredesbeweging gebleven? Om te beginnen ontbreekt het de beweging aan een duidelijk gezicht, zoals in de jaren tachtig Mient-Jan Faber, die honderdduizenden mensen op de been wist te brengen in het verzet tegen kruisraketten. En er zijn geen aansprekende acties, zoals klimaatactivisten die wel hebben. Maar vooral ontbreekt het de vredesbeweging aan een overtuigend verhaal, nu Rusland een 'klassieke' oorlog is begonnen.

Partijen die van oudsher tegen oorlog waren, zijn van mening veranderd. Toen binnen GroenLinks een lans werd gebroken voor 'principeel' antimilitarisme, kwam er vooral kritiek. De Duitse Grünen staan in een pacifistische traditie, maar maken deel uit van een regering die honderd miljard euro extra bij de Duitse defensiebegroting

deed. Geen pacifisme dus, maar wat dan wel? Jorg Kustermans, hoofddocent internationale politiek aan de Universiteit Antwerpen, onderscheidt (in *De Morgen*) vier vormen van oorlog.

De *oorlogszuchtige opstelling*, die strijd omarmt en er een positieve waarde aan toekent. Oorlogen zijn goed om deugd als dapperheid en heldenmoed aan te schenpen, geven nieuw elan, maken een einde aan beschavingsmoed en aan een verrotte wereld. Ewoud Kieft beschrijft in zijn boek *Oorlogsenthousiasme* hoe in 1914 honderdduizenden naar een radicale omslag verlangden en euforisch waren toen de Eerste Wereldoorlog begon. In onze dagen is het IS dat de gewelddadige strijd verheerlijkt om een einde te maken aan westerse decadentie en ruimte te maken voor een 'nieuwe' samenleving.

De *realpolitieke positie* stelt dat oorlog onvermijdbaar is. Oorlog is van alle tijden. Vergeet het idee dat

oorlogvoering pas begon met het ontstaan van steden en staten. De prehistorische mens was niet vreedzaam, zoals blijkt uit recente vondsten van massagraven in onder andere Kenia en Soedan.

De derde benadering is die van de *rechtvaardige oorlog*, zoals de huidige strijd in Oekraïne. Het is de oorlog van de 'duiviken', types die duif noch havik zijn maar de noodzaak van oorlog inzien. Premier Wim Kok had het over 'een grote weerzin tegen oorlog, maar als het moet dan moet het'.

Er is nog een vierde oorlog. Of eigenlijk geen oorlog: het pacifisme, het verhaal van de ene en van de andere wang, van de verwerping van geweld. In het debat over Oekraïne stuit de pacifistische stem op onbegrip. Pacifisme is een houding die we ons momenteel niet kunnen veroorloven. Met zo'n benadering blijft de vredesbeweging een roepende in de

woestijn. Maar ze kan wel een andere rol spelen, namelijk wat er moet gebeuren als aan deze oorlog een einde is gekomen. Inzachtig het principe dat wie na de oorlog een vrede wil, de vrede moet voorbereiden terwijl de oorlog nog gaande is. Doorvechten tot het bittere einde? Met het gevaar in de Val van Versailles te trappen, toen Duitsland na de Eerste Wereldoorlog werd vernederd en werd gedwongen tot torenhoge herstelbetalingen. *Le boche paiera!*: de mof zal betalen!

Of moet met Moskou naar een akkoord worden gezocht, zoals Henry Kissinger ('land ruilen voor vrede') en een aantal prominente Nederlanders bepleiten? Met als risico de Misrekening van München (1933), waar Engeland en Frankrijk mee gingen in de eisen van Duitsland in de achteraf ijdele hoop een oorlog te voorkomen. Over het antwoord op die vragen – of andere alternatieven – hoor je de vredesbeweging niet.

‘Ik zie geen spoor van een alternatief bindmiddel in de samenleving’

‘Laten we de koe bij de horens vatten (de wolf in de bek kijken),’ mailt historicus Piet de Rooy in antwoord op het verzoek van Argus om een gesprek over ‘de stand van de Nederlandse natie, als een soort vervolg op De Rooy's boek Republiek van rivaliteiten uit 2002, het jaar waarin Pim Fortuyn vermoord werd. Hoe is het land sindsdien veranderd?’

door JOHN JANSEN VAN GALEN

Het grappige is,” zegt De Rooy (78) op een maandagochtend in zijn woning in de Haarlemse binnenstad, “dat historici langzamerhand de functie krijgen om duiding te geven aan de samenleving en als het kan iets te zeggen over de identiteit van het land, wat een heel lastig en ingewikkeld begrip is. Daarmee nemen we de functie over die van oudsher aan magiërs werd toegekend, alsof wij in de sterren kunnen zien hoe het verder met ons zal gaan. Ik praat ook maar naar ik verstand heb. Ik besef heel goed dat het relatieve waarheden zijn.”

In *Republiek van rivaliteiten* overzag De Rooy de wording van Nederland sedert 1813. “En wat ik momenteel zie, is dat men in de media veel praat over een polycrisis, het bekende rijtje van klimaat, pandemie, toeslagenaffaire, stikstof, woningmarkt en Oekraïne. Volgens mij hebben we dat soort crises altijd gehad. Toen wij beiden jong waren, was er ook woningnood: hoe moeilijk was het niet een huis te krijgen en hoe onoplosbaar leek dat. Heb jij in de jaren vijftig de A-griep nog gehad? Er vielen tienduizenden doden. In de jaren dertig hadden we de werkloosheid, aan het eind van de Eerste Wereldoorlog de Spaanse griep.”

“Kijkend naar de middellange termijn ga ik niet terug naar de jaren dertig, met die al te snelle vergelijking met de opkomst van het fascisme. Ik ben er meer van onder de indruk hoe sterk de ontwikkelingen van nu lijken op die aan het eind van de negentiende eeuw: een complexe reactie op globalisering. De hele wereld begon toen onderling vervlochten te raken en in de reacties daarop was er een toenemend verzet, kritiek, weerzin tegen het kapitalisme dat dit alles organiseerde, en een toenemende vreemdelingenhaat. Er groeide een

enorm besef van afhankelijkheid en weerloosheid bij tegenslagen – dat is tevens het begin van de sociale zekerheid die werd opgebouwd. Mensen voelden dat het leven fundamenteel aan het veranderen was en begonnen zich daarop te organiseren. In geen periode zijn zo veel verenigingen opgericht als toen. Zo is een maatschappelijk systeem gegroeid, een sociale structuur die in Nederland de naam ‘verzuiling’ kreeg.”

Die verzuiling was een ‘samenklontering’ van mensen, vooral katholieken en protestanten, die ‘elkaar door hun groepsvorming het vertrouwen gaven dat ze samen de zaak beter konden maken’. Dat leidde vanaf 1870 tot politieke machtsvorming, die in 1918 bekrond werd met een confessionele meerderheid in het parlement. “Maar ondertussen is daar een heel wereld van steunberen omheen gebouwd: ziekenfondsen, kranten, vakbonden.” Samen vormden ze ‘een stevig rekverband’ om Nederland.

“Maar in de jaren vijftig en vooral zestig zakt dat hele systeem in elkaar.” Dat hebben wij beiden meegemaakt, beaamt Argus. “Meegemaakt? We hebben eraan meegedaan! Dat werd verkocht als ruimte voor individuele autonomie, zelfontplooiing. Dat was iets moois, maar we hebben de ogen gesloten voor de mensen die daardoor ontheemd waren, en hebben niet gezien hoeveel mensen dit in onzekerheid bracht. Wat er gebeurde, was het losraken, het zich losmaken van het verzuilde systeem. Je ziet het bijvoorbeeld in de enorme afname van het ledental van de vakbonden. De kern van dat systeem was de ordening van de arbeids-

markt. Nou, dat is tegenwoordig een zootje. Wat vertegenwoordigt de vakbeweging nog?” Om maar te zwijgen van de katholieke kerk ‘die Zuid-Amerikaanse pastoors moet invliegen om de zaak een beetje draaiend te houden’.

De kwestie is: er kwam niets in de plaats van de verzuiling. De Rooy zag recent sociaalpsychologisch onderzoek waaruit blijkt ‘dat autoritaire mensen, qua persoonlijkheid strak aangelegd, slecht tegen dit soort onzekerheid kunnen en radicaliseren als ze het gevoel krijgen dat hun normen en waarden niet langer gedeeld worden door hun omgeving’. “Dat zie je bij antivaxers, complotdenkers en boeren, bij Forum voor Democratie, bij sommige demonstraties: men voelt dat de samenleving verandert en gooit de kont tegen de krib.”

“Onze maatschappij heeft geen structuur meer en volgens onze premier ook geen behoefte aan zulke olifanten in de kamer. Vooral de groei naar een multiculturele samenleving schiet veel mensen in het verkeerde keelgat. Langzaam maar zeker ondergaat het land een fundamentele verandering en men merkt de effecten daarvan. Denk aan Zwarte Piet, aan het geklaag over Marokkanen. Daarmee is ook de afstand tussen Randstad en platteland groter geworden. Niet omdat de Randstad zo arrogant is, zoals Caroline van der Plas beweert, maar omdat de sociaal-culturele verschillen groeiden. Ik heb een neef op het Brabantse platteland die met vakantie naar Thailand gaat, maar niet naar Amsterdam durft: die stad is hem te vreemd en te gevaarlijk.”

“De mensen die zich onbegrepen voelen en radicaliseren, hebben veel behoefte elkaar te vinden. Dat was te merken bij die demonstraties op het Museumplein in Amsterdam: men stond er met verbitterde spandoeken en boze gezichten, maar tegelijk was het heel gezellig. Al die mensen die zich alleen en ontheemd voelden, merkten ineens dat ze met gelijkgezinden waren: een keurbende die het grote gelijk vertegenwoordigt. Hadden wij toch ook in de jaren zestig? Gezellig met z'n allen gelijk hebben over Vietnam.”

En daarbij de illusie te koesteren dat je het deed namens een imaginaire linkse meerderheid. “Er is in Nederland altijd een niet al te grote, maar beslissende rechtse meerderheid geweest. En wijlen professor Hans Daudt heeft ons al voorgerekend dat het nooit anders zou worden.”

Dat Geert Wilders nu al ruim

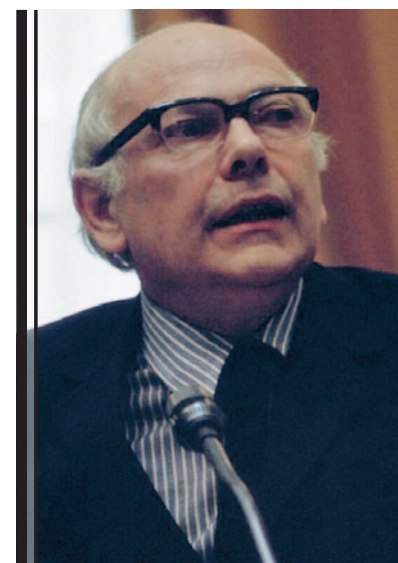

Piet de Rooy

FOTO ANP/HH/HANS VAN DEN BOGAARD

tien jaar buitenspel staat zonder dat zijn aanhang afneemt, verwondert De Rooy niet. Hij haalt Ortega y Gasset aan, die in *Opstand der horden* schreef dat ‘er een zeker plezier kan schuilen in irrationaliteit’. “Wij plegen onze irrationele elementen te wantrouwen, maar er zijn mensen die juist graag irrationeel zijn: *fuck you*, ik ga mijn eigen goddelijke gang en het kan mij geen barst schelen wat de rest vindt en wat de feiten zijn. Caroline van der Plas is daarvan een voortreffelijk voorbeeld: kijk hoe ze in *de Volkskrant* de feiten negeert als die haar niet uitkomen.”

Maar haar BoerBurger-Beweging lijkt in de lacunes die zijn ontstaan door het slopen van de zuilen, juist te willen terugrijpen op de verzuiling en de confessionele partijen die opkwamen voor het platteland (zie het interview met BBB-medewerker Alexander Hendriks, *Argus* 140). “De vormgeving van iets nieuws gaat vaak in het gewaad van het oude,” citeert De Rooy Machiavelli. “In de verzuiling hadden de politieke bewegingen nog een idee waar ze naartoe wilden. In de huidige neo-verzuiling wil men van alles niet. Dat heeft zijn eindigheid.” Het jaar waarin *Republiek van*

‘Den Uyl hield de PvdA nog bij elkaar, maar daarna ging het down the drain’

FOTO NATIONAAL ARCHIEF

rivaliteiten verscheen, gaf een grote opmars van het populisme te zien: Pim Fortuyn won postuum 26 zetels. “Populisme is ouderoud,” zegt De Rooy. “Het kenmerkt al het beleid van Napoleon Bonaparte en Napoleon III. Het steunt op referenda in plaats van op gewone verkiezingen en is primair verzet tegen de elite, met een scherpe ver-

deling tussen wij en zij. Dat deed Pim Fortuyn in optima forma. Zelf door alle partijen afgewezen veegde hij iedereen als ‘hullie’ opzij, van de koningin tot Ad Melkert. Die verzuiling was zo overheersend, dat we uit het oog verloren dat slechts de helft van de bevolking erdoor gedekt werd. Als je niet protestants of katholiek was, gold je als Niets. Heel kenmerkend benaming. Van die groep kon Fortuyn gebruikmaken.”

“De christendemocraten gingen het eerst onderuit, maar herleefden door hun fusie, tot aan de dramatische leiderschapswissel van Ruud Lubbers in 1994. In de PvdA zat al flinke slijtage door Nieuw Links, dat veel kiezers heeft weten af te stoten. De partij is door Joop den Uyl nog bij elkaar gehouden, maar ging daarna ook *down the drain*. Veel teleurgestelde kiezers konden terecht bij Fortuyn, al stelde die niet veel nieuws voor. Voor zover hij iets voorstelde, was het een nog harder neoliberalisme dan door Wim Kok en Mark Rutte is vormgegeven: poorten dicht voor migratie, strijd tegen Europa, ontslag voor alle ambtenaren. Veel mensen die op hem wilden stemmen, waren van een koude kermis thuisgekomen als hij aan de knoppen van de macht had gezeten.”

“Maar het populisme zal blijven bestaan zolang er geen aantrekkelijk alternatief is voor irritatie, onzekerheid en agressie. Je zag het bij de acties van de boeren. In eerste instantie was het: rot op met je beleid, maar daarachter klonk voortdurend: bied ons perspectief. Dat was ook het stupide van dat kaartje: u moet weg, bekijk het maar.”

In deze eeuw werd aanvankelijk het neoliberalisme heel sterk. “Maar nu, door de pandemie, de toeslagenaffaire, de hopeloze arbeidsmarkt die overvloedt van zzp'ers zonder sociale rechten, hebben we het neoliberalisme weer afgezworen. Het wordt massaal veroordeeld, en terecht, maar daarbij wordt miskend hoe groot de stagnaties waren in de verzorgingsstaat die onstuurbaar en onbetaalbaar werd. Die problemen zijn aangepakt door het neoliberalisme, dat vervolgens weer zijn eigen problemen oppiep. Daar zitten we nu mee, zonder te weten hoe het verder moet.”

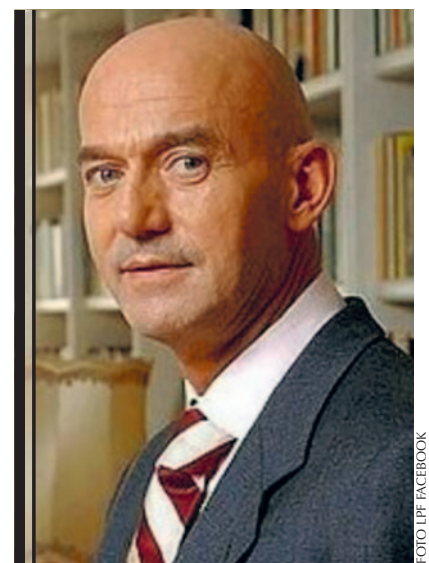
“Ik zie geen spoor van een alternatief bindmiddel in de samenleving,” zegt De Rooy en hij vindt dat om twee redenen riskant. In de eerste plaats omdat we ‘in een wereld leven die riskanter is dan een paar jaar geleden’. “Dan moet Europa wel bij elkaar blijven, maar je ziet hoe dat door Caroline van der Plas opzijgezet wordt als het even niet uitkomt. Geert Wilders heeft het niet meer over een Nexit, want Engeland laat zien wat dat voor gevolgen kan hebben, maar Thierry Baudet zou daar volgens mij nog voor zijn. Dat kan gaan groeien en dan wordt het ingewikkeld, omdat ook in andere landen grote bewegingen zich tegen Europa keren. Het is bijna het geluk van Oekraïne en de energiecrisis dat er een institutionele druk naar samenhang is, maar als die wegvalt weet ik niet wat er gebeurt.”

En de tweede reden: “Dat onze democratie veel brozer is dan we dachten. Door de bestorming van het Capitool zie je hoe gemakkelijk zoiets opgeroepen kan worden en bovendien meteen *copycat*-gedrag opwekt: zie Brazilië. Dat zijn geen incidenten. We hadden het romantische idee dat in principe ieder mens voor democratie is, omdat dat toch voor iedereen het beste is; dat mensen alleen niet voor democratie zijn als ze onderdrukt worden, of dictatuur hun de expressie daarvan onthoudt, maar *deep down* zou iedereen democraat zijn. Het is onrustbarend dat het niet zo blijkt te zijn.”

Nederlandse jongeren leggen blijkens recente onderzoekingen

zelfs een groeiende onverschilligheid voor de parlementaire democratie aan de dag. “Vandaar dat ik tegen verlaging van de kiesgerechtigde leeftijd ben,” lacht hij. “Dat is namelijk een heel ondoordacht voorstel. Het is een licht romantisch idee dat iedereen van nature democraat is. Je moet met de neus op de feiten gedrukt worden om in te zien dat alle alternatieven, zoals Churchill al zei, beroerder zijn. In Rusland hadden ze na de val van de Sovjet-Unie een soort brave democratie, maar dat werd een grote puinbak en een chaos die door de dictatuur van Poetin is opgelost. De pensioenen werden eindelijk weer betaald! In landen als China heersten hongersnoden waarbij mensen bij bosjes stierven, maar die door dictatoriale regimes grotendeels zijn opgelost. *Make your choice!* Er zijn dus omstandigheden die het begrijpelijk maken dat mensen niet per se voor democratie zijn. Daar hebben we rekening mee te houden.”

De Rooy heeft altijd een levendige belangstelling aan de dag gelegd voor de socialistische beweging in Nederland, de rode zuil, die allang is afgebrokkeld. “Elke keer dat ik in het stemhokje sta, denk ik: zal ik nog eens monumentenzorg plegen? Het is droevig. Maar het helpt om mij dan te verplaatsten in de liberalen die eind negentiende eeuw door de confessionelen opzij werden geveegd. Die moeten zich ook beroerd hebben gevoeld. Maar uiteindelijk hebben ze in nieuwe vormen het leven weten te rekken en met Rutte de langstzittende minister-president gekregen. Zo kun je er ook naar kijken: als je het tijdspectief maar lang genoeg maakt.”

‘Door alle partijen afgewezen veegde Fortuyn iedereen als ‘hullie’ opzij’

FOTO IPE FACEBOOK

Mediamuseum moet praten als Brugman

Vanaf 11 februari te bezoeken: het nieuwe Mediamuseum van het instituut Beeld & Geluid in het kleurrijke gebouw aan de rand van het Hilversumse Mediapark. 'Het medialeven' wordt grotendeels gepresenteerd in vijftig interactieve spellen. De inrichters, onder wie conservator nieuws, informatie en actualiteiten Jop Euwijk, stonden voor diverse dilemma's.

door JOP EUWIJK

Waarom interactieve spellen? De vorige 'experience' van Beeld & Geluid, geopend in 2006, draaide voor een groot deel om nostalgie. Het publiek liep warm voor objecten en fragmenten rondom iconische mediageschiedenis. Het aanbod is inmiddels enorm versnipperd door de komst van streamingdiensten, social media en allerlei andere onlinemediën in binnen- en buitenland. Onze bezoekers hebben allemaal hun eigen voorkeuren en krijgen warme gevoelens bij heel verschillende dingen. Daarom hebben we gekozen voor personalisering van onze museumspellen. Tal van keuzemogelijkheden. Hopelijk kunnen we daardoor de bezoekers de voor hen relevante fragmenten uit de mediageschiedenis tonen.

'Audiovisueel' staat dus centraal in het Mediamuseum. Materiaal met veel tekst leent zich daar minder voor, maar toch moet je daar een goed plekje voor zien te vinden. Voorbeeld: de verzuiling. Verkiezingsposters, weekbladen en kranten geven daar een veel duidelijker beeld van dan televisiebeelden. De echte sociale strijd zie je sneller in een krantenkop van *Het Volk* en bij vergelijking van protestantse en katholieke weekbladen.

Waar laat je een tijdschrift over nieuws in Nederland beginnen? De allereerste krant was *Courante vnt Italien, Duytslandt, &c* uit 1618. Die ligt weliswaar in een Zweedse bibliotheek, maar een replica zou je best kunnen tonen. Maar het is van een afstandje niet meer dan een saai blaadje, en van dichtbij blijft het een lastig leesbare tekst.

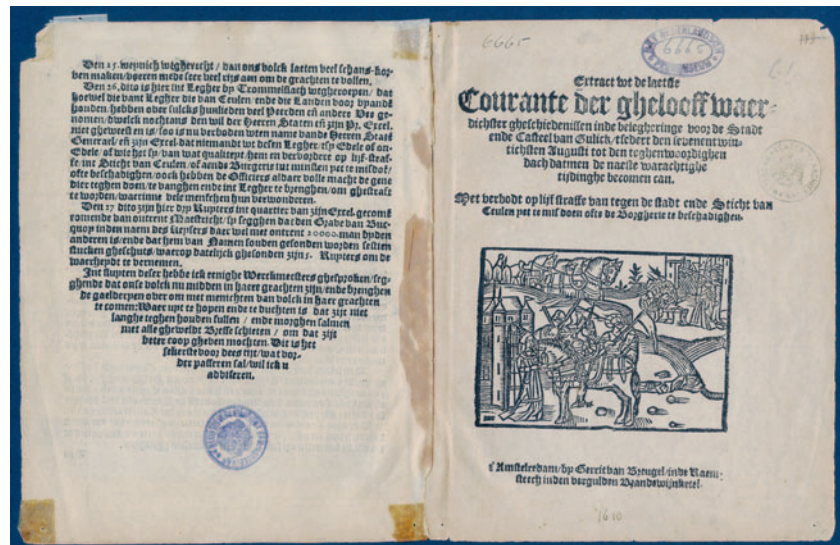
Daarbij braken kranten pas later echt door als nieuwsmiddeel. Daarom is gekozen voor een pamflet mét afbeelding uit 1610. Centsprenten en pamfletten waren veel wijder verspreid in de zeventiende eeuw.

Ons hedendaagse media-aanbod wordt naast bijvoorbeeld NU.nl of RTL gedomineerd door buitenlandse aanbieders als Netflix en

platforms als TikTok. Het zou daarom raar zijn als we niet voorbij de Nederlandse grenzen kijken; onze bezoekers doen dat immers wel. Maar waar het geen enkele moeite kost om als consument iets van de *New York Times* of Disney+ te kopen, is het voor ons als museum een ander verhaal. In Nederland is het prima te doen om afspraken te maken over het gebruik van auteursrechtelijk beschermd materiaal. Dat is natuurlijk anders met buitenlandse bedrijven. Sommige willen sowieso niet

Er zijn veel beelden van BN'ers die openbaar een stomiteit begaan

met je praten als je geen grote zak geld meeneemt en bij andere moet je praten als Brugman uit te leggen wat *Sound and Vision* is en wat we willen. Hoewel het museumaanbod maar voor een klein deel uit internationale fragmenten bestaat, waren we daar wel het langst mee bezig. Het TikTok-filmpje van de Amerikaanse Feroza Aziz, die tijdens een *tutorial* over het krullen van haar wimpers aandacht vraagt voor het lot van Oeigoeren in China, is een goed voorbeeld van activistische burgerjournalistiek. We hebben verschillende malen

Een pamflet mét afbeelding uit 1610

Mitch Henriquez FOTO FACEBOOK

geprobeerd haar te benaderen, maar tevergeefs. Na juridisch be- raad wagen we toch de gok.

In de jaren tachtig kwam de draagbare videocamera op. Die bracht het nieuws zo van de straat naar de televisie in de huiskamer. We hebben er tal van beelden van, waaronder die van de in El Salvador vermoorde cameraman Cornel Lagrouw. De camera draaide nog toen hij in 1989 werd doodgeschoten. Maar dat is te aangrijpend voor ons doel. Daarom hebben we ervoor gekozen het materiaal rond Lagrouw incidenteel op andere plekken te tonen, waar een rondleider er uitgebreid bij stil kan staan.

Tegenwoordig zijn er veel beelden van Bekende Nederlanders in omloop die in het openbaar een stomiteit begaan. Neem de zoon van een volkszanger die zijn sportauto in de prak reed. Omstanders filmden en deelden het online, en bepaalde media pakten dat op. Het zou interessant zijn geweest om zowel de amateurbeelden als de professionele in een spel te tonen, met de vraag: wat zou u doen: delen of niet? Juridisch durfden we het niet aan.

Maar het kan gek lopen. Een nog veel controversiëler amateurbeeld, dat van de fatale arrestatie van Mitch Henriquez, is wel te gebruiken. Toestemming dankzij goed contact met de advocaat van

Feroza Aziz BEELD TIKTOK

de familie. Daarbij komt meteen weer een nieuw dilemma de hoek om kijken. Als familiemuseum willen we niet de meest schokkende passage opnemen. Terwijl die beelden juist belangrijk waren voor de uiteindelijke veroordeling van een agent. Het besluit valt op het laatste moment.

Een goed voorbeeld van personalisatie is het spel *Breng het nieuws*. Op basis van je leeftijd ga je als verslaggever een kruisgesprek aan met Evita Macnack (*Jeugdjournaal*), Siham Raijoul (*ex-Hart van Nederland* en *ex-Jeugdjournaal*), Winfried Baijens (NOS) of Antoine Peeters (RTL). Waarom zij? We wilden een mix qua leeftijd en qua werkgever en evenveel mannen als vrouwen. We hebben dus niet ook nog Simone Weimans en Astrid Kersseboom van de NOS gevraagd, hoewel dat leuke keuzes waren geweest.

Naast touchscreens, hendels en knoppen zijn er ook nog traditionele museale objecten, zoals een telex en een laptop (die van Gerard van Westerlo overigens). Maar ook de geflopte cd-rom waarop de *Volkskrant* te lezen was. Die bereikte maar weinig mensen, maar toont toch aan dat begin jaren negentig fikse stappen werden gezet op de digitale snelweg, thans het belangrijkste nieuwskanaal.

Beperking waar we mee moeten leven: zaken die de privacywaakhonden van Nederland doen huilen. Burgers die tegen hun zin onderdeel worden van een mediastorm, herkenbare omstanders op een foto, meningen die mensen online slingeren, etc. Een nieuwsprogramma kan zich verschuilen achter het journalistieke belang. Wij kunnen dat maanden of jaren na dato niet meer. Er blijft meer dan genoeg over.

Koppensnellers

Neem de kop 'Sapperdeklap' bij een foto van vechtende clowns, of, boven een bericht over het mogelijk verdwijnen van de Hema, 'Worstcase scenario'. En ook mooi, toen de gemeente Amsterdam zich tot genderneutraal taalgebruik bekeerde: 'Dag dames en heren!' Het is het werk van de koppenmakers van *De Telegraaf*, die in de beste traditie van de Angelsaksische tabloids het bedenken van associaties en woordspelingen tot een vorm van kunst hebben verheven.

door PETER J. MULLER

Taalkundige Joke de Lange, die in 2008 op krantenkoppen is gepromoveerd, legt in haar proefschrift het verband tussen ervaren koppenmakers en kleine kinderen. Beide groepen hanteren de 'psycholinguïstische mechanismen' van de hersenen om de taal zo efficiënt mogelijk te gebruiken, zoals door het weglaten van lidwoorden, aldus De Lange.

Ook het *Algemeen Dagblad* wist er wel raad mee. Over de volle breedte op de voorpagina: 'PvdA rood van woede', en nog zo'n juweeltje op een binnenpagina: 'Politie heeft appeltje met groentiboer te schillen'.

Een meester van het woordspel was *Telegraaf*-journalist Michiel Hoogers (in 2013 overleden), wiens kop boven een foto van de zegetocht door de Amsterdamse grachten van het Oranje-elftal dat tweede was geworden op het WK in Zuid-Afrika, van een sublieme eenvoud getuigde: 'Zilvervloot'.

Toen Erik Dekker voor de tweede keer een etappe in de Tour van 2000 had gewonnen, rolde dit juweeltje uit de mouw van de koppenmaker: 'Dubbeldekker'. Bij de dreigende sluiting van de hoerboten in Utrecht heel gewaagd: 'Erop of eronder voor prostituees', en niet minder snedig bij een diefstal van putdeksels: 'Van de pot gekrukt'.

Een kop kan ook uit de rails vliegen, zoals gebeurde toen de problematiek rond asielaanvragers in koeienletters teruggebracht werd tot 'Kansloze asielaanvragers', waarna een storm van kritiek op de wakkere krant neerdaalde; de vergelijking met de smerige kop 'Jodenplaag' boven een artikel in het antisemitische blad *De Mistoern* uit 1941 was al snel getrokken. Ook *Telegraaf*-

De iconische cover van The New York Post.

Redacteur/koppenmaker Vincent Musetto werd in een mailtje aan de kant gezet.

redacteurs namen afstand van deze fikse uitlijner.

Het genre ontstond toen mediatcoon Rupert Murdoch in 1976 *The New York Post* en in Engeland *The Sun* overnam en succesvol ombouwde tot onvervroren rechtspopulistische tabloids. Niets geeft meer voldoening dan iemand in de subway even te zien glimlachen als hij een pagina omslaat en als eerste mijn kop leest. Dat is mijn Yes!-moment," aldus New York Post-redacteur en -koppenmaker Barry Gross.

Met eerbied noemt hij de naam van collega Vincent (Vinnie) Mu-

De kop van Musetto leeft als T-shirt verder. FOTO REDBUBBLE.COM

setto, de bedenker van wat de briljantste headline uit de geschiedenis van de tabloidpers genoemd mag worden: 'Headless body in topless bar.'

Het geschiedde op 14 april 1983 dat in de New Yorkse wijk Queens een onthoofd lichaam werd gevonden in een topless bar. De psychopaat Charles Dingle schoot bareigenaar Herbert Cummings een kogel door het hoofd, waarna hij een van de aanwezige vrouwen dwong het slachtoffer te decapiteren. Musetto, de dienstdoende nachtredacteur, plukte het bericht van de politietelex, checkte of de

anatomische gruwelen conform de werkelijkheid waren en had 'in een flits' zijn kop te pakken.

De kop sloeg in als een bom en ging los van de New York Post een eigen leven leiden als *running gag* in het satirische *Saturday Night Live* en de *Late Show* van David Letterman. Het bezorgde Musetto en zijn kop een cultstatus. In 1995 was hij eregast op de première van de film *A Headless Body in a Topless Bar* met Raymond J. Barry in de hoofdrol, losjes gebaseerd op het bloedbad in de bar in Queens.

In 2011, na veertig jaar trouwe dienst, waarvan de laatste jaren als freelance filmrecensent, zag Musetto zijn eigen kop rollen. Per e-mail werd hij in een paar kille regels ontslagen: 'Dear Vincent, I'm sorry, but because of budget cutbacks we cannot give you any further reviewing assignments. Your review of *The Grandmaster* next week is your final assignment.'

Zwaar gebuuskend stuurde Musetto de mail door aan zijn collega's met het wrange commentaar: 'After 40 years at post, during which I wrote 'Headless Body in Topless Bar' it has come to this.'

Vincent Musetto overleed in 2015 op 74-jarige leeftijd aan de gevolgen van kanker. In *The New York Times* verscheen een uitgebreide necrologie als eerbetoon aan de man 'who wrote the most anatomically evocative headline in the history of American journalism'.

Een droom komt uit op de Surinamerivier

Diep in het binnenland van Suriname staat de klok stil. Elektriciteit is uitsluitend van zeven uur 's avonds tot middernacht beschikbaar. De korjaal doet er een halve dag over om jungledorp Botopasi te bereiken. Een reiziger doet verslag: 'Van zo'n tocht op de brede Surinamerivier, meanderend door het regenwoud, droom ik al jaren.'

door FRANS SARIS
illustraties SRSULA NEUBAUER

De hoge boeg en de eerste meters van onze smalle, lichtblauwe, vijftien meter lange houten korjaal zijn gevuld met koffers, tassen, dozen, plastic zakken, stoelen, tafels, gordijnen, lampen, brood, fruit en groenten, alles onder een groot zwart zeil tegen opspattend water. Daarachter zitten wij op een meter brede houten verveloze bankjes met rugleuning. Eerst een enorme zwarte vrouw, spaarzaam gekleed, een handdoek over haar hoofd, dan een prachtig zwart jong gezin, de moeder in een strak blauwgeruit jurkje, op schoot een nieuwsgierig omkijkende tweeling met versierde pijpenkrulletjes, de oudste zoon eraanst. Op het bankje voor ons de jonge vader, ook blauwgeruit met rode bloemen onder een zwarte baseballpet, samen met zijn jongste zoon, die voortdurend onder de bank naar zijn moeder kruipt.

Ursula en ik zien er niet uit met onze witte zonnecrèmegezichten, zij een doek om haar hoofd, ik onder een knal oranje hoed. Achter ons twee jonge dames, luid in gesprek, de een duidelijk Engels, de ander Nederlands, daarachter hun gastheer en die van ons en ten slotte de stuurman bij de brullende buitenboordmotor. Het is kwart over een, de zon brandt, maar de stuwende kracht van de boot maakt een stevige wind en ook het opspattend water van de rivier geeft verkoeling. Van zo'n tocht op de brede Surinamerivier, meanderend door het regenwoud, droom ik al jaren.

Als slapende nijlpaarden liggen overal om ons heen enorme ronde ruggen van rotsen waar de stuurman behendig omheen manoeuvreert, tot we onderaan een kolkende stroomversnelling komen. Nergens is vlak water als doorgang te bekennen, maar de boeg wordt precies tussen twee rotsen gezet, de buitenboordmotor gaat op volle kracht en zo snijden we tegen het water omhoog. Als de boot over zijn volle lengte

Harry Wens

bijna bovenaan de stroomversnelling is en genoeg vaart heeft, kiept de stuurman de motor omhoog, zodat de schroef niet stuk slaat op de rotsrand. Als ook het achterschip boven is, gaat de motor weer snel het water in om te voorkomen dat we van de stroomversnelling naar beneden storten. Een staaltje stuurmanskunst dat tijdens deze tocht meerdere keren wordt opgevoerd.

Onderweg zien we slechts hier en daar een kleine nederzetting en enkele toeristenhutten zonder toeristen. Na twee uur varen leggen we aan bij een dorpje met wassende moeders en plassende kinderen. Niemand stapt uit of in, de stuurman loopt over de rand van zijn korjaal naar de boeg, pakt vanonder het zeil twee broden, legt die op het droge en voert gaan we weer. Dit tafereel herhaalt zich een paar keer. Soms komt ons een andere korjaal achterop of tegemoet, we zwaaien naar elkaar. Na drie uur varen stoppen we bij wat de Medische Zendingspost heet, waar de vrouw op het eerste bankje eruit moet. De stuurman helpt haar en pakt onder het zeil ontelbaar veel dozen en plastic zakken, die hij op de kant zet, en voert gaan we weer. Niet voor lang, onze billen en rug doen pijn, maar gelukkig voor ons zit het erop; hier is Botopasi, de bagage wordt uitgeladen, ook groenten en fruit. De dames achter ons stappen ook uit.

Alleen het gezin voor ons met onder het zeil wat lijkt op hun complete huisraad, gaat nog verder

de rivier op. Als deze familie vanaf die grote stad eerst drie uur in de bus zit en dan nog eens drie à vier uur in een korjaal op de Surinamerivier door het regenwoud meandert, kunnen we dan zeggen dat dit jonge gezin in harmonie leeft met de natuur, of gaat het op bezoek bij familie in de bush en hebben ze inkopen voor hen gedaan?

Onze lodge is pas nieuw, gebouwd in de compound van de familie Wens even buiten het dorp bovenop een heuvel, waar de wind voor verkoeling zorgt. We kijken uit op de binnenplaats, in het mid-

Na zonsondergang verlengt het Energiebedrijf de dag met stroom

den een enorme mangoboem, daaronder een ronde tafel in het zand, links de witstenen bungalow van de familie waar Elizabeth woont, een van de twee vrouwen van Harry Wens. Daarnaast de grote vuur- en wasplaats onder een zinken dak, een zwarte watertank plus berghok, familiehutten met witte zeilen over de strooien daken aan weerszijden, rechts van ons een houten huisje met zinken dak en een beeldhouwde deur. Hier wordt vader William Wens, 98 jaar oud, liefdevol verzorgd door zijn kinderen. Hoge mango's, palmen en kalebasen omringen de compound, daarbovenuit steekt de mast die ons

Een boskathedraal.

met de buitenwereld verbindt.

Onze lodge is van ongeschaafd rood hardhout met een groot zinken dak en heeft een flinke slaapkamer met toilet en douche, een halfopen werkplaats met berging, een tafel van twee lange uit een boom gezaagde planken naast elkaar op een statief. In het zand voor de werkplaats kruipt een grote groen-zwarte salamander regelmatig uit zijn holletje.

Nadat Harry Wens ons wegwijst heeft gemaakt, gaat hij zijn vader verzorgen, wassen en eten geven. Een uur later nodigt hij ons uit kennis te maken met zijn vader. Het huisje is koel en ruikt buitengewoon fris, de luiken staan open, vader William zit op een stoel naast zijn bed, een broodmagere gebogen zwarte man met een vale leren huid, slechts gekleed in een lendendoek. Hij doet mij aan Mahatma Gandhi denken. Hij is blind en kan niet meer op z'n eigen benen staan. Harry noemt onze namen, ontroerd geven we vader William een hand.

Op onze eerste dag in de compound worden 's morgens vroeg drie zonnepanelen bezorgd, drie batterijen plus controller, een omvormer en bedrading. In een vloek en een zucht, met een beetje hulp van mij, monteert gastheer Harry alles en zo hebben wij altijd stroom. Telefoon en internet zijn hier dag en nacht beschikbaar, het signaal is sterk, in onze lodge gebruiken we Google Workspace, WhatsApp, Spotify, en in de bush Google Maps, Lens en BirdNet. De telecommunicatiemast achter onze

compound heeft altijd stroom van een eigen dieselgenerator. Het lichtnet daarentegen is niet de hele dag beschikbaar, de dorpelingen van Botopasi krijgen stroom van het Energiebedrijf, maar niet altijd, pas vanaf zeven uur 's avonds tot twaalf uur 's nachts.

Volkomen logisch toch? De zon schijnt hier elke dag van zeven tot zeven, als de zon ondergaat verlengt het Energiebedrijf de dag met stroom tot middernacht, dan schakelt 'Paramaribo' de stroom voor het binnenland af. Men vindt kennelijk dat die lui daar in Boven-Suriname niet altijd stroom nodig hebben, iedereen slaapt toch tot de volgende ochtend als de zon weer opkomt. Ze denken misschien: wie overdag en ook 's nachts stroom nodig heeft, voor licht, een koelkast, ventilator, computer of werk, die neemt maar een zonnepaneel op z'n dak. Dat hebben veel dorpelingen van Botopasi dus ook.

Ik vraag Harry wat het hele systeem op ons dak hem heeft gekost: alles samen nog geen duizend euro. Als wij over een maand vertrekken, hebben ze die kosten al terug in hun portemonnee en heeft de lodge gratis stroom van de zon voor de rest van z'n bestaan.

Wat zou er gebeuren in de huidige energiecrisis als Den Haag zou besluiten – in plaats van de kolencentrales weer op te starten – aan de huishoudens in Nederland alleen stroom te leveren als het donker is, en net als in Botopasi tot middernacht? Zouden we dan niet

massaal zonnepanelen op onze daken zetten, elektrische auto's voor de deur, onze woningen beter isoleren en verwarmen met elektrische warmtepompen?

Op de zwem- en wasplaats ligt een prachtige houten kano, zo'n uitgeholde boomstam met een punt van voren en van achteren een paar dwarsbalkjes daartussen, wat zou het heerlijk zijn daarmee op de rivier te peddelen.

De volgende dag hangt een visser met de kano zijn net langs de oever tussen de rotsen in het water. Hij groet vriendelijk en vraagt:

'Vind jij het niet fijn in Suriname te zijn, waar geen oorlog is, zoals in Europa?'

"Vind jij het niet fijn in Suriname te zijn waar geen oorlog is zoals in dat onrustige Europa? Poetin en Zelenski die een gruwelijke oorlog voeren in plaats van voor hun eigen arme mensen te zorgen, en Biden die voor miljarden wapens stuurt maar de slachtoffers van de typhoon in Florida laat stikken?" "Verschrikkelijk," zeg ik. "Die oorlog escaleert en Europa doet hard mee, maar even iets anders: is die kano van jou?"

"Nee," zegt hij, "ik werk in Paramaribo, daarom weet ik van die oorlog. De kano heb ik geleend van Spenkie."

De volgende dag komt een jon-

Detail van een maripapalm.

geman langs met een pompelmoes, hij heet Spenkie en woont ook op de compound. Ik zeg: "Veel dank voor de pompelmoes, mag ik vragen: is die mooie kano daar beneden van jou? Zou ik die een keer mogen lenen?" "Dat zal ik met Harry bespreken, hij is jouw gastheer," zegt Spenkie.

De volgende dag vraag ik Harry of hij Spenkie heeft gesproken over de kano, "Ja," zegt Harry, "het is goed, als jij de kano wil gebruiken." "Wat moet dat kosten?" vraag ik. "Het is goed," zegt Harry. Dan komt Spenkie langs, ik zeg dat ik blij ben dat het akkoord is. Hij vraagt hoe vaak ik de kano wil gebruiken, ik zeg: een uurtje per dag, wat kost dat? Jullie blijven deze maand, zegt hij, dat zien we aan het eind wel.

Ik pak de peddel en een droom komt uit. Langs de oever van de Surinamerivier onder de bomen, de wortels, de planten, de rotsen, met uitzicht op het regenwoud aan de overkant, peddel ik in mijn eentje stroomopwaarts, het is doodstil, het water glinstert, de stroming is niet te sterk, ik kan vrij gemakkelijk koers houden. Voor mij springt een visje uit het water, hier zijn geen muggen, tussen de wortels zweven gele vogels als drones. Midden op de rivier snelt een korjaal voorbij, we zwaaien naar elkaar, de golven zijn praktisch uitgedoofd als ze bij mij arriveren. Ik probeer een stroomversnelling omhoog te peddelen, zoek een plek waar het water vlak is, maar daar stroomt het veel te snel, de kano beweegt vanzelf met zijn punt in de richting

waar golven zijn, daar is de stroming minder en ik duw de kano met de peddel gemakkelijk omhoog. Fantastisch, weer wat geleerd. Als ik terugvaar met de stroom mee moet ik toch blijven peddelen, anders draait de kano met z'n voorkant opzij, de achterkant ligt dieper en gaat dus sneller met het water mee.

Er komt een zwarte vrouw in een kano vol groenten mij tegemoet. "Heeft u geoogst?" "Ja," zegt zij, "ben jij aan het vissen?" "Nee," zeg ik, "heerlijk peddelen op de Surinamerivier."

Op weg naar Harry's kostgondje lopen we langs de airstrip in de blakerende zon, er komt ons een broodmagere oude vrouw tegemoet, zeulend met een kruiwagen; wat erin zit, is afgedekt met een lap. Zij zet de kruiwagen neer als we langs lopen, we groeten, zij groet niet terug. Aan het eind van de airstrip duiken we de groene tunnel van de jungle in. Harry wijst met zijn kapes op een maripa, een palm die Ursula op ons erf aan het tekenen is. Harry zegt: "Die hoort niet in het erbos, hier is lang geleden gekapt."

"Was hier vroeger een plantage?" vraag ik, maar zo diep in het binnenland zijn die nooit geweest. Harry hakt een bruine noot van de maripa doormidden, wijst op de zachte grijze kern. "Hier maken we olie van," zegt hij. "Kookt Elizabeth met maripa-olie?" vraagt Ursula. "Nee," zegt Harry ironisch. "Onze olie komt uit Oekraïne."

In de rubriek Achterwaarts! (de naam is ontleend aan de memoires van journalist Max Nord) kijken bekende en minder bekende mensen terug op episodes uit hun leven.

Een kleine reparatie

door FRIEDRICH HLAWATSCH

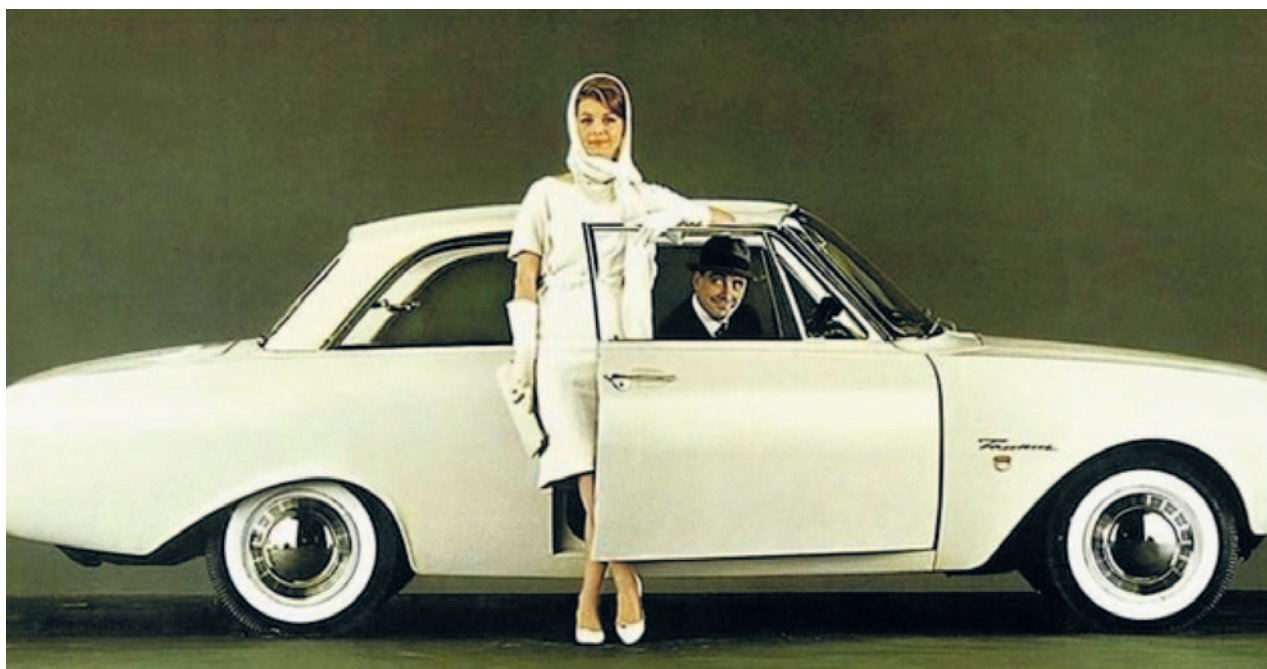
De oorlog lag nu echt achter ons. Mijn moeder had het jappenkamp overleefd. We hadden Indië verloren, maar het bleek dat we ook heel goed zonder konden.

De Deltawerken, na de watersnoodramp in 1953, schoten flink op; nu werd hier iets groots verricht! De emigratiegolven naar Canada en Australië gingen liggen, want voor de wederopbouw van Nederland was iedereen nodig die de handen uit de mouwen wilde steken. Dat de overbuurman NSB'er was geweest wist je, maar men zweeg erover. De mensen hadden wel wat beters te doen; het snorde en gonsde van de energie.

In dat jaar kocht mijn vader, ter vervanging van de oude VW Kever, onze eerste nieuwe auto. En wat voor één! Een lichtgele Ford Taunus 17M met witte randen op de banden. Het was een nogal futuristisch ontwerp met een ronde neus en ronde achterkant. Prachtige auto, vind ik nu nog steeds.

De auto stond voor ons huis te wachten om door mijn vader aan mijn moeder aangeboden te worden. Mijn moeder, die uit een rijke familie kwam die alles in de oorlog verloren had, zou nu eindelijk weer iets van weelde mogen voelen.

Ik mocht van mijn vader alvast

De Ford Taunus 17 M, 'een nogal futuristisch ontwerp'.

in de auto gaan zitten. Ik was twaalf jaar. Volgens de snelheidsmeter kon onze nieuwe auto wel 160! De bekleding was in twee tinten, geel en wit.

Mijn vingers gleden langs alle glimmende knopjes, aan sommige draaide ik voorzichtig, maar er gebeurde niks. Op een beetje moest je duwen, dat deed ik en even later sprong de knop weer terug.

Voorzichtig trok ik de knop uit het dashboard en keek naar een roodgloeiende spiraal in een verchroomd buisje. Zou dat buisje ook heet zijn? Zonder verder na te denken duwde ik de aansteker heel even zachtjes tegen de bekleding van het rechterportier en zag dat er meteen een perfect rond gesmolten litteken

in de bekleding was ontstaan. Op dat moment ging de voordeur open en mijn vader leidde mijn moeder naar de auto. Mijn moeder droeg voor de gelegenheid een geel mantelpakje. Ik kroop snel naar de achterbank en wilde onzichtbaar zijn. Dat lukte heel aardig, want mijn moeder was ontroerd, ze vond het allemaal zo mooi, zo smaakvol. Haar ogen dwaalden dromerig door de auto, over het dashboard, naar de zonneklep met make-upspiegeltje, naar de armleuning op de deur, en ik zag haar verstarren.

“Wat is dat?” vroeg ze geschrokken, wijzend naar het rondje met lichtbruine rand in het witte skai-leer.

“O, dat is vast een kleine repa-

ratie die al in de fabriek gedaan is,” zei mijn vader soepeltjes.

Mijn vader! De keurige marine-officier, toonbeeld van fatsoen en degelijkheid! Hij loog gewoon! “O ja, vast, dat zal het zijn,” zei ze, maar de glans was uit haar ogen verdwenen. Zij loog ook!

Ik zat doodstil achterin en mijn ouders keken niet om. We wisten het alle drie.

Friedrich Hlawatsch (1947) is muzikant en schrijver.

De wijngaard van Multatuli

door JOS VAN WATERSCHOOT

Multatuli woonde de laatste tien jaar van zijn leven in Duitsland, eerst in Wiesbaden en omgeving, om uiteindelijk zijn intrek te nemen in een villa net buiten Ingelheim am Rhein, waar hij zijn laatste adem zou uitblazen. Veel adem zal het niet geweest zijn; hij leed ernstig aan astma en was de laatste weken vaak erg benauwd. Hij stierf op 19 februari 1887 en werd enkele dagen later gecremeerd in Gotha, waar het oudste crematorium op het Europese vasteland stond.

Nu ligt Ingelheim niet ver van Giessen, en daar is een kleine universiteit van professor Erwin Leibfried dertig jaar literatuurwetenschap doceerde. Zijn belangstelling was breed, maar zijn keuze voor Multatuli lag voor de hand, omdat hij geboren was in Ingelheim en dus dat fraai aan de Rijn gelegen plaatsje deelde met Multatuli als *lieu de mémoire*. Bij de honderdste sterfdagdenk van Multatuli, in 1987, richtte Leibfried daarom de Internationale Multatuli Gesellschaft op en begon hij publicaties van en over Multatuli te initiëren en uit te geven.

Ik leerde het genootschap, en dus ook Leibfried, daardoor al vrij spoedig na mijn aantreden als conservator kennen. Leibfried was een hartstochtelijk liefhebber van literatuur, maar hij combineerde dat met grote liefde voor spiritualia. Ik ontmoette hem dan ook maar zelden zonder dat hij al wat spraakwater had genuttigd. Dit nu zou ten onrechte de indruk kunnen wekken dat Leibfried een drankorgel was. Het was meer dat hij nog spraakzamer werd dan hij gewoonlijk al was. En voor wát hij zei, maakte het al helemaal niet uit. Leibfried wist onnoemelijk veel en had een neiging dat in een gesprek voor je neus op te stapelen. De samenhang van zaken die hij te berde bracht, ontging me wel eens, maar ik ben ervan overtuigd dat het steek hield wat hij zei.

Ik leerde hem kennen tijdens een bijeenkomst in Ingelheim van de Internationale Multatuli Gesellschaft. We logeerden nota bene in het sterfhuis van Multatuli, dat tijdens de Tweede Wereldoorlog nog had gediend als bordeel, maar na de oorlog een reputatie had opgebouwd als ‘net’ hotel. Na een studiedag togen

we met alle deelnemers naar Hotel Multatuli om te *frühshoppen*, zoals Duitsers de eindemiddagborrel zo prachtig noemen.

Mij viel de eer te beurt door de eigenaresse van het hotel rondgeleid te worden ‘achter de coulissen’. Nadat ik was voorgesteld als beheerder van Multatuli’s geboortehuis, was ze ervan overtuigd dat wij een welhaast heilige taak deelden. Ik werd naar de tuin geleid, waar ik in de put mocht kijken die nog door Multatuli zelf geslagen zou zijn, en ik kreeg het vertrek te zien waar hij zeer waarschijnlijk gestorven was. Na de rondleiding sloot ik aan bij de borrel, waarbij Leibfried het belang van Multatuli nog eens benadrukte met een toast. Met rijnwijn uit Multatuli’s eigen wijngaard!

Jos van Waterschoot (1965) was conservator van het Multatuli Museum en is nu conservator van het Allard Pierson.

Beatrix

door ROGERIA BURGERS

Het was een zonnige zondagmiddag, halverwege de jaren negentig. Ik kwam op de fiets uit het Vondelpark. In de Jacob Obrechtstraat, bij de Obrechtkerk, zag ik dat een paar fotografen in paparazzistijl op het voorplein hun opwachting maakten. Ik stopte en vroeg wat er aan de hand was. “Gaat u maar aan de overkant

staan, dan zult u het vanzelf zien.” Ik posteerde me onder een boom; mijn haren waren rood, naar oranje neigend en ik droeg een rood, oranje-achtig leren jasje.

Uit de Palestrinastraat kwamen al snel prinses Margriet en Pieter van Vollenhoven achter een kindervagen. Een doopplechtigheid, bleek later. Nog meer prinsjes en prinsesjes volgden de kleine stoet. Enige tijd later stopte er een

grote zwarte auto. Daar stapte koningin Beatrix uit. De deuren werden gesloten. Wat ze altijd deed, was zich omdraaien om het volk te begroeten. Maar ja, ik vertegenwoordigde in mijn eentje ‘het volk’. We keken elkaar recht aan, zij van boven de auto en ik vanaf mijn fiets. In mijn beleving duurde dit minuten, geen van beiden wisten we wat te doen. Goedendag zeggen, knikken, zwaaien? We stonden daar maar.

Misschien heeft ze gedacht dat ik voor haar was gekomen, vanwege mijn naar oranje neigende outfit.

Rogeria Burgers (1950) was docent drama en maakt radio-documentaires.

Een gemiste kans

door FAAS ZWART

Toen ik in 1964 ging studeren, was ik een a-politieke rechtenstudent. Mijn enige hartstocht, als je het zo mag noemen, was de literatuur. Dat veranderde toen ik rond 1966 in contact kwam met mensen van de (linkse) Studenten Vakbeweging. Mijn activiteiten daar leidden ertoe dat ik in 1967 werd gevraagd lid te worden van het bestuur van de Asva (Algemene Studenten Vereniging Amsterdam), inmiddels een politiek gemotiveerde organisatie.

Het was een spannende tijd, uitmondend in de Maagdenhuisbezetting in 1969. Tot dan toe onaantastbare hooglerarenposities werden ter discussie gesteld, groepen studenten drongen collegezalen binnen om ‘maatschappijkritische’ vragen aan de orde te stellen, en het speerpunt van de acties was de Vietnamoorlog. Uit de kring van het *Vietnambulletin*, dat door de Asva werd gesteund en gefaciliteerd, kwam op zeker moment het verzoek om 40.000 pamfletten te laten drukken met de tekst ‘Johnson Oorlogsmisdadiger’ en in kleiner kapitaal ‘volgens de rechtsnormen van Neurenberg en Tokio’. De leuzen ‘Johnson moordenaar’ en ‘Johnson molenaar’ waren al strafbaar bevonden, en de actievoerders dachten met de laatste leus straffeloos te blijven.

Op de avond van het verzoek waren mijn medebestuurder R. en ik als enigen aanwezig op het Asvakantoor aan de Weesperstraat. Uitsel van het besluit was onmogelijk, en wij besloten ons fiat te geven. Diezelfde nacht werden de pamfletten gedrukt en vanaf de volgende ochtend wijd verspreid, voornamelijk in Amsterdam.

Enkele dagen later werden we op het kantoor verrast door het bezoek van een paar politiefunctionarissen. Het bestuur werd verdacht van een misdrijf: belediging van een bevriend staatshoofd (destijds art. 117 Wetboek van Strafrecht).

Pamflet uit 1969.

Er was aangifte gedaan, vrijwel zeker uit de kringen van het Algemeen Nonpolitiek Studenten Verband, een vereniging binnen de Asva die zich heftig verzette tegen politieke stellingnames van de bond. In een tumultueuze bestuursvergadering distantieerde het bestuur zich van de actie van R. en mij. Dat had tot gevolg dat wij werden vervolgd voor belediging van een bevriend staatshoofd. Daarnaast werden nog drie personen aangeklaagd die de belediging ‘openbaar hadden gemaakt’ door

het pamflet achter hun raam te hangen of zichtbaar in een auto te voeren.

De vervolging en berechting had de Rechtbank Amsterdam in handen gelegd van de officier van justitie, Abspoel, en de politierechter, Nomes. Allebei steile juristen, echte hardliners, die ons met onverholven afkeer als verwerpelijke criminelen bejegenden.

Als 22-jarige student die ervan overtuigd was dat hij voor een rechtvaardige zaak stond, was ik hierdoor behoorlijk geïntimideerd.

Er was geen enkele bereidheid of interesse om naar onze motieven voor de actie te luisteren. Waren dit de magistraten die het recht hoog moesten houden? Ze leken meer op inquisiteurs.

Een passage uit het requisitoir van Abspoel is mij altijd bijgebleven: “Meneer de president! Als ik deze jongelui bezig zie, dan zie ik de schoorstenen van de concentratiekampen weer roken.”

Dat is de reden waarom ik na zoveel jaren terugkom op deze zaak. Als actievoerders waren wij destijds uitsluitend gericht op de verschrikkingen die in Vietnam plaatsvonden: bombardementen op burgerdoelen, platgooien van de havens van Noord-Vietnam, napalm etc. De nationale strafrechterlijke context van het delict, ‘belediging van een bevriend staatshoofd’, interesseerde ons eigenlijk niet. En als ik me goed herinner heeft onze advocaat daar ook geen aandacht aan besteed.

Pas jaren later, en onlangs opnieuw, werd ik geconfronteerd met het feit dat het bewuste artikel jarenlang een slapend bestaan had geleid, maar in de jaren dertig weer was geactiveerd om mensen te vervolgen die de waarheid over Adolf Hitler en zijn plannen vertelden. Die werden vervolgd en veroordeeld op basis van dit wetsartikel. Hitler was immers een bevriend staatshoofd.

Hoe graag had ik – achteraf? – de magistraten Abspoel en Nomes geconfronteerd met dit gegeven en hun voorgelaten in welke voetstapen ze waren getreden. Een gemiste kans.

Faas Zwart (1946) was dertig jaar werkzaam als (bestuurs)rechter, laatstelijk bij de afdeling Bestuursrecht-spraak van de Raad van State.

En weer vreet de revolutie zichzelf op

Revolutionairen die hun eigen revolutie verraden: de president van Nicaragua, Daniel Ortega, is daarvan een pathetisch, maar lang niet het enige voorbeeld. Ook nu weer kan het linkse pad dat verschillende Latijns-Amerikaanse landen hebben gekozen doodlopen.

door JAN VAN DER PUTTEN

Managua was een gekkenhuis, die dag in juli 1979. Anastasio Somoza jr., de despoot die Nicaragua had getiranniseerd en leeggeplunderd, was gevlucht naar Miami en even later waren de guerrillastrijders van het Sandinistisch Front van Nationale Bevrijding in triomf de hoofdstad binnengetrokken. Overal werd gedanst, gezongen, gedronken en gevreeën, want de revolutie was uitgebroken. Het uitgezogen, geknechte en vermederde Nicaragua zou een land worden van vrijheid, rechtvaardigheid en vooruitgang voor iedereen.

In 2023 is Nicaragua opnieuw een familiëdictatuur. De dictator, Daniel Ortega, is dezelfde sandinistische commandant die tegen Somoza had gevochten en vanaf het begin in de revolutionaire regering had gezeten. De macht achter zijn troon is zijn gevreesde echtgenote, vicepresident Rosario Murillo. Acht van hun negen kinderen zijn 'presidentieel adviseurs' en beheersen de economie en de media. Een van hen, Laureano, wordt getipt als de opvolger van zijn vader. Ortega's strijdmakkers van weleer hebben zich tegen hem gekeerd, zijn opgepakt of zijn gevlucht, op één uitzondering na: de voormalige sandinistische commandant Bayardo Arce, nu een schatrijke zakenman en economisch adviseur van de president.

Toen de sandinisten aan de macht kwamen, barstte het progressieve deel van de wereld in jubel uit. Zó sympathiek en altruïstisch, die jongens en meisjes, zó puur, zó bezielend van idealen – het was haast onmogelijk om niet

De generaals Villa en Zapata in het presidentieel paleis op 4 december 1914, tijdens de Mexicaanse revolutie.

warm voor ze te lopen. Bovendien had links hoognodig een nieuw revolutionair model nodig. Mei '68 was mislukt, de 'revolutie in de legaliteit' van Salvador Allende was uitgelopen op de bloedige dictatuur van Augusto Pinochet, de oorlog in Vietnam was voorbij en Fidel Castro was steeds meer een Sovjet-vazal geworden die de Russische moord op de Praagse Lente had gesteund en de kritische dichter Heberto Padilla gevangen had gezet. En toen, na zo veel linkse desillusies, kwamen de sandinisten. Was in Nicaragua dan eindelijk de Nieuwe Mens geboren?

De sympathie voor de sandinisten werd nog groter toen in de jaren tachtig de Amerikaanse president Ronald Reagan via de Contra's een terreuroorlog tegen hen begon. De sandinisten wonnen, maar ze verloren de verkiezingen. De winnaar was een door Washington betaalde coalitie. President Ortega accepteerde zijn verlies en droeg de macht over. En daarmee was de revolutie afgelopen. Dat was in 1990. Maar zestien jaar later heroverde Ortega in verkiezingen de macht, nu met een nieuw programma: die macht koste wat kost behouden. Dat is hem tot de dag van vandaag gelukt, maar vraag niet hoeveel mensen daarvoor moesten worden vermoord, gevangengezet of verjaagd. Officieel gaat de sandinistische revolutie nog altijd door. Maar in naam van die revolutie is Nicaragua een

politiestaat geworden.

Ortega heeft een dynastie gesticht, even tiranniek als destijds die van de familie Somoza. Het enige verschil is dat voor Ortega niet geldt wat president Franklin Roosevelt zou hebben gezegd over vijand van de Yankees. Zijn grote buitenlandse vriend is de machtigste dictator van de wereld, Xi Jinping. Toch wordt de president van Nicaragua in veel rechtse kringen nog altijd links genoemd. Datzelfde etiket krijgen ook de repressieve regimes van Cuba en Venezuela opgeplakt, dankzij hun mythologische revolutionaire stichters Fidel Castro en Hugo Chávez.

Hoe komt het toch dat revoluties zo vaak niet alleen hun kinderen, maar ook zichzelf opeten? Denk bijvoorbeeld aan de Franse en de Russische revolutie, aan Nelson Mandela's ANC in Zuid-Afrika, of aan de Mexicaanse boerenrevolutie, ruim honderd jaar geleden. Die laatste strijd, onder aanvoering van Pancho Villa en Emiliano Zapata, mondde uit in de stichting van een partij die de rest van de vorige eeuw in Mexico aan de macht is gebleven en een veelzeggende naam draagt: Institutionele Revolutionaire Partij.

Een revolutie die zichzelf institutionaliseert, is per definitie geen revolutie meer. Ze is, ongeacht het etiket dat ze op zichzelf plakt, de nieuwe gevestigde orde geworden, en haar partij de Partij van de

Macht. In het Mexicaanse geval wist deze partij de perfecte dictatuur te vestigen. Arbeiders en boeren kwamen onder controle van de partij, critici werden gecoöpteerd of als ze rebels bleven tot zwijgen gebracht. Intussen verrijkte de partijelite zich schandelijk, maar ze bleef de formele democratische plichtplegingen en de revolutionaire retoriek trouw.

Macht corrupteert altijd, wat haar oorsprong ook mag zijn: een linkse revolutie of een rechtse staatsgreep, een militaire invasie of democratische verkiezingen. Macht gaat boven alle ideologieën uit. Alle dictaturen, van welke snit ze ook zijn, zetten volop alle repressieve middelen in, legale of illegale, om hun macht te handhaven. Als de indeling links-rechts nog geldt, dan gaat die voor dictaturen niet op: er zijn geen linkse en ook geen rechtse dictaturen, er zijn alleen maar dictaturen. Daarom is het onzinnig om Cuba, Nicaragua en Venezuela in de rij van Latijns-Amerikaanse landen te scharen waar nu een linkse regering aan de macht is (met de aantekening dat links in het ene land flink kan verschillen van links in het andere): Argentinië, Bolivia, Brazilië, Chili, Colombia, Honduras en, op het randje, Mexico.

Het politieke tij in Latijns-Amerika kan heel snel keren. Wees daarom niet verbaasd als Argentinië vanwege zijn eeuwige economische troebelen bij de verkiezingen

in oktober naar rechts gaat, of dat de linkse weg in Chili, Colombia of Brazilië doodloopt. In Peru werd die weg in december versperd door de afzetting en arrestatie van Pedro Castillo, een boerenonderwijzer en vakbondsleider die het haast zonder succesvolle tegenoffensief van Oekraïne en de sleutelrol die de Krim nu speelt. De grootste misrekening is natuurlijk van Poetin zelf, want die leed, ongeacht het uiteindelijke 'resultaat', smadelijke verliezen, en dan gaat het nog niet eens over de krachtinjectie van de Navo en het gezichtsverlies tegenover de rest van de wereld.

Rusland heeft een keer of twintig met de inzet van 'alle middelen' (lees: atoomwapens) bedreigd, en dat dreigement zweeft nog altijd boven de markt. Onwaarschijnlijk, maar niet onmogelijk, al zal het niet het einde van de oorlog betekenen. Want het is wel duidelijk dat Oekraïne zal doorvechten tot het bittere einde en dat de militaire vergelding van het Westen genadeloos, maar niet-nucleair zal zijn. Maar als Rusland een atoomwapen inzet, is voortaan alles anders, want elk land dat daartoe in staat is, kan dan besluiten zijn eigen atoombom te maken.

Het aftasten van de rode lijnen in Oekraïne

door KO COLIJN

Het is eigenlijk te laat voor een jaaroverzicht en te vroeg voor een jaarbalans van de schandelijke oorlog die Vladimir Poetin eind februari vorig jaar tegen Oekraïne heeft ontketend. Dan toch maar het laatste. En eerst de misrekeningen.

Wel 100.000 doden, maar het werkelijke aantal is vermoedelijk veel hoger, omdat het aantal burgerslachtoffers nog niet exact vaststaat. Deskundigen in alle praatprogramma's zaten fout met hun analyses dat het een korte oorlog zou zijn, waarbij Oekraïne van vier kanten gekraakt zou worden en het pièce de résistance van het Oekraïense leger in de Donbas in een tangbeweging zou worden weggevaagd. De deskundigen misten ook het succesvolle tegenoffensief van Oekraïne en de sleutelrol die de Krim nu speelt. De grootste misrekening is natuurlijk van Poetin zelf, want die leed, ongeacht het uiteindelijke 'resultaat', smadelijke verliezen, en dan gaat het nog niet eens over de krachtinjectie van de Navo en het gezichtsverlies tegenover de rest van de wereld.

Rusland heeft een keer of twintig met de inzet van 'alle middelen' (lees: atoomwapens) bedreigd, en dat dreigement zweeft nog altijd boven de markt. Onwaarschijnlijk, maar niet onmogelijk, al zal het niet het einde van de oorlog betekenen. Want het is wel duidelijk dat Oekraïne zal doorvechten tot het bittere einde en dat de militaire vergelding van het Westen genadeloos, maar niet-nucleair zal zijn. Maar als Rusland een atoomwapen inzet, is voortaan alles anders, want elk land dat daartoe in staat is, kan dan besluiten zijn eigen atoombom te maken.

Een grote verliezer is ook het wereldsysteem zelf. Want hoe moet je na deze oorlog nu verder met een Europa dat geen geopolitieke speler kan zijn, met een VS die het gevecht om de hegemonie met China eigenlijk belangrijker vindt en met een Rusland dat een reusje op lemen voeten is en misschien wel implodeert tot een chaotisch benderijk met zwerfende kernwapens, een systeem waarin het recht van de sterkste geldt?

Er is na bijna een jaar oorlog ook sprake van, om het deftig te zeggen, degeneratie op een ander front. Met het aantreden van de

Wagnersoldaten, die voor geld vechten, is het principiële taboe op vechtende huurlingen vervallen. De Wagnergroep concurreert, met instemming van Poetin, met het officiële Russische leger en maakt reclame voor zichzelf. De VS protesteert daar wel tegen, maar is er zelf ook niet vies van gevechtstaken uit te besteden – denk aan Blackwater in Irak en Afghanistan. Er opereren maar liefst 150 privé-legertjes in de wereld, dus ook Amerikaanse. Het oude taboe op privatisering is daarmee eigenlijk allang vervallen. De klassieke 'zwaarmacht van de overheid' is niet langer vanzelfsprekend. Als die trend doorzet, is het hek van de dam.

Voor de 'schappelijke' prijs van dertigduizend dollar per vliegtuig zou een van die legertjes wel een totaalpakket (F16's plus piloten) aan Oekraïne willen leasen. Best veel, maar minder dan de bijna veertigduizend dollar die een 'echt' land als Nederland betaalt voor een uurtje vliegen met de F35/JSF.

Ik ben niet voor privatisering, om ten minste drie redenen. Huurlingen vallen niet onder het oor-

Wellicht zijn er afspraken gemaakt over het gebruik van kernwapens

logsrecht. De privélegertjes zijn niet in de hand te houden, ze vechten vooral om het geld. De escalatie-effecten zijn onvoorspelbaar, we moeten het oorlogvoeren niet liberaliseren. We zagen hierboven dat deze oorlog, plat gezegd, ook een soort escalatiemanagement is. Het belangrijkste vind ik het principiële tegenargument: de krijgsmacht behoort een publieke taak te zijn, het eind is zoek als dat wordt vermarkt.

Geen misverstand: Rusland is een wrede en illegale oorlog begonnen en het recht op zelfverdediging en hulp daarbij aan Oekraïne zijn volkomen terecht. De berichtgeving over de oorlog gaat over haar gruwelijke verloop, maar ik lees ook steeds meer zakelijke *lessons learned*-artikelen in de vakpers. Alsof het slagveld een defensieschool is. Voor de talloze rodelijndeskundigen is de oorlog cynisch lesmateriaal: hoe ver kun

je gaan en wat is in het nucleaire tijdperk eigenlijk een *proxy war*, een oorlog die je door anderen laat voeren en waarin je zelf buiten schot wilt blijven?

Je zou de westerse wapenhulp aan Oekraïne een ordinaire vorm van escalatiemanagement kunnen noemen. Begonnen met het sturen van heel defensief militair materieel (helmen, scherfvesten) werden via antitankwapens, houwitseren en luchtdoelraketten tegen drones de rode lijnen van Poetin afgetast. Ook qua reikwijdte begrensde artillerieraketten (Himars), luchtafweer en pantservoertuigen bleken in zoverre on-rood, dat de Russen de transporten zelf niet durfden aan te vallen, maar zich op de Oekraïense bevolking afgekeerden. Nu zijn tanks aan de beurt, straks vliegtuigen. Nucleaire vergelding was tot nu toe bluf. Een intercontinentale krachtmeting met atoomraketten gaat Poetin gelukkig niet aan, een oorlog tegen de Navo gaat hij ook uit de weg. Blijkbaar is dat een dikke rode lijn. Het zou me niet verbazen als we over pakweg dertig jaar in de openbaar gemaakte archieven lezen dat daarover wel (nu geheime) afspraken zijn gemaakt.

De VS is veruit de grootste donor van Oekraïne; met 25 miljard dollar aan wapens zorgt het land bijna in zijn eentje voor de Oekraïense overleving. Van 24 januari tot 20 november 2022 was Nederland volgens informatie van het Economisch Instituut in Kiel nummer veertien op het militaire donorlijstje van Oekraïne. Voor ongeveer een miljard dollar heeft Nederland tot nu toe aan wapens aan Kiev geleverd, al dan niet via-via. Deze zogeheten *backfill* is een relatief veilige manier: wapens of geld voor opgelapte Sovjet T-72 tanks aan bijvoorbeeld een Oost-Europees land geven, dat zijn eigen wapens vervolgens doorschuift naar het Oekraïense front – daarmee schuif je de eventuele ruzie met Poetin ook af. Na defensieve wapens zijn nu de zwaardere, meer in het oog lopende wapens aan de beurt.

Daarmee kwam ook Nederland voor een lastige keuze te staan: wel of geen pantservoertuigen en tanks aanbieden, waarmee Oekraïne een heuse tegenaanval zou kunnen beginnen? Het leveren van Patriots is al door de Tweede Kamer goedgekeurd.

Het escalatiespel (*chicken game* heette dat vroeger) gaat door.

De korte maar hevige carrière van Krent

In de jaren vijftig en zestig was Sacha Dénisant een fenomeen. Fris, spontaan, geen krant kon om haar heen, ze was scheutig met treffende *bon mots*. Zo'n duizendmaal is ze in de pers genoemd. Uiteindelijk maakte ze maar één plaat en was ze in 1980, net 45 jaar oud, te gast in de *Weet-je-nog-van-toen-show*. Was dat niet wat vroeg?

door PAUL ARNOLDUSSEN

De Nederlandse delegatie naar het Songfestival van Knokke in 1961, een gewichtig evenement destijds, door tientallen journalisten gevolgd, was hoogst gevarieerd. Ria Valk had dat jaar een hit: *Hou je echt nog van mij, Rocking Billy?* Herman van Keeken was een vrijwel onbeschreven blad en zou dat blijven totdat hij tien jaar later met *Pappie loop toch niet zo snel* kwam. Van Conny Vandenbos had nog niemand gehoord. Ramses Shaffy kende men in bescheiden kring als acteur, zijn ep-tje met vier zelfgeschreven Engelstalige liedjes van een jaar eerder was niet opgevallen. Sacha's single *Je had 'n jongen moeten zijn* dateerde al van drie jaar daarvoor. Ze was nog lang geen arrivé, maar had al zeven jaar optreden achter de rug, ook voor radio en televisie.

Zij was, 26 jaar, een oude bekende.

Heel vaak moest ze over haar begin vertellen, geboren in Arnhem, dyslectisch maar dat werd destijds nauwelijks herkend, kostschool in Roermond, weggelopen richting Amsterdam. Tegen Marijke Vetter van *De Telegraaf* in 1955: "M'n ouders hebben wat met me afgetobd. Ik heb allerlei baantjes gehad toen ik van school af was, op kantoren, in winkels, als vertegenwoordigster, allemaal niets." Haar ambitie: zingen. En zo meldde ze zich in 1954 bij Tom Manders die een jaar eerder zijn cabaret Saint-Germain-des-Prés had geopend op het Rembrandtplein. Ingericht als een Parijs' terras, een Parijse krantenkiosk als garderobe, een reclamezuil als telefooncel, een als Parijse politiemans verklede portier. De Rue Pissoir verwees naar de toiletten. Decors van Karel Appel. De inrichting was gebaseerd op folders en foto's, Manders was nog nooit in Parijs geweest.

Sacha Dénisant

FOTO MARIEKE DE GRAAF

De auditie met een paar Engelse liedjes was geen succes. Chansons wilde Manders hebben, volgend jaar maar eens terugkomen. Dat lag niet in de lijn van Sacha, binnen een week wilde ze weer bij hem terecht en ze zou drie Franse liedjes instuderen. Manders zwichtte, het ging de week daarop prima en kort daarop zong ze *C'est si bon* op het Rembrandtplein. Alsof ze rechtstreeks uit de keldertjes van de Rive Gauche kwam. Dichteres Ankie Peypers spijkerde haar Frans bij, ze studeerde de liedjes in van bladmuziek, niet van grammofoonplaten 'want dan ga je imiteren'.

Haar voornaam Elsje werd Sacha. Haar achternaam Dinnessen werd Dénisant. Aanvankelijk Dénisent, maar ja, dat spraken ze hier letterlijk uit inclusief die t aan het eind, en dat was de bedoeling niet. Sacha nu: "De hele Elsje Dinnessen is compleet verdwenen. Geen document meer waar die naam op staat."

Ze kwam in een mannenwereld terecht. Zonder een centje pijn. En best mogelijk dat Manders naar hedendaagse normen wat weinig sensibel was voor zijn personeel, maar haar zul je er niet over horen.

"Jaren werken, sporadisch een dag vrij. En we kregen wat op ons donder. Dan zei Manders: 'Ik maak er maar weer een fietsenstalling van.' Want dat was de zaak ooit geweest."

Het gezelschap wisselde nog wel eens, jonge artiesten als Rijk de Gooyer, Henk Elsink, Rudi Falkenhagen waren van de partij, een accordeonist vermoed als kunstschilder met een alpinopet op zijn bejaarde hoofd vergastte het publiek op vrolijke musetteklanken.

Ook present: de al wat oudere Henri van Leeuwen, die verkleed als *clochard* in Parijs en Marseille had vertoefd, daar boeken over schreef en dezelfde rol speelde in het cabaret: schooieren. Sacha: "We hadden samen een kleedkamer van een paar vierkante meter en dat voor tien mensen, dus daar kon Henri onmogelijk bij. Die gebruikte de zolder geloof ik. Hij heeft ook wel eens een onbestemd lied aan waarvan hij de tekst vergat; dat namen we dan maar over. 'Bonjour paraplu' zongen we dan. Maakte allemaal niet uit."

Als enige vrouw en als jongste kreeg Sacha de klusjes toebedeeld: met een wenkbrauwpotlood

schreef ze op de spiegel het programma van die avond op. "Als er voor een sketch een brandweermant nodig was, moest ik die maar op het Waterlooplein op de kop zien te tikken. En ik heb daar wat knopen aangenaaid... Gelukkig ben ik een doenerig type, ik leed er niet onder."

Haar opkomst was vrijwel altijd hetzelfde. Met een stok vol ballonnen in haar hand zong ze *Le marchand de ballons* van Gilbert Bécaud.

Opmerkelijke ontmoeting, verteld aan Marijke Vetter: "Een klein, onopvallend mannetje, blijft de hele avond stil in 'n hoekje, drinkt twee flessen Beaujolais, draait shaggies." Na de voorstelling maakt ze een praatje met hem. Pas de volgende dag hoort ze dat het Jean-Paul Sartre was. "Si tu me maintenant! zeg ik stomverbaasd."

Het was Manders die Sacha tot de *gamin de Paris*, een soort straatschoffie, transformeerde. Kort haar, onbevangen. Het lied met die titel van Yves Montand stond ook op haar repertoire en zij bewonderde hem toentertijd al. De *gamin*-rol lag haar en werd enthousiast opgepikt. Het *Nieuw Utrechts Dagblad*: "Sacha loopt in het rond als een kwajongen: ze draagt een lange broek met smalle pijpen en een veel te wijde sweater. Haar beweeglijke ogen in het donkere jongenskopje zien alles."

Gijs Stappershoef van de Vara kwam op het idee het Manderscabaret in Studio Vitus in Bussum na te bouwen en daarvandaan maandelijks een tv-programma te maken *Een avond in Saint-Germain des Prés*. Er stonden zo'n vijftien duizend televisies in Nederland, maar de aandacht voor de uitzendingen in de dagbladen was enorm en dat droeg zeer bij tot de populariteit van Sacha. Hij was het ook die op het idee van dat grammofoonplaatje kwam. "Gijs Stappershoef ging naar Manders: het zou leuk zijn als ze voor de tv een Nederlands liedje zong. Nou, zei Manders, ik schrijf wel wat voor Krent. Zo noemde hij mij."

Manders versterkte haar imago ermee, de A-kant heette *Ze zou een jongen moeten zijn*.

M'n vader heeft gezegd/ je had een jongen moeten zijn/ Van jou komt niets terecht/ je denkt alleen maar aan de gein./ Want je fluit ieder ordinaar wijsje./ en zeg nou zelf dat is toch niks voor een meisje./ O lieve kind zei m'n vader/ 't doet mijn hart zo'n pijn /want je had een jongen moeten zijn.

Zelf vond ze het een nogal onnozel nummer. Maar geen kwaad

woord over Tom Manders.

Het was toen al 1958. De zaak op het Rembrandtplein sloot en Sacha ging op tournee. "Ik heb wat afgereisd met Jan Blaaser en Joop Doderer." Het 'schnabelcircuit' werd het genoemd, ze vindt het iets te denigrerend. "Het waren grote zalen hoor." En haar opkomst handhaafde ze. "Hoe groter de zaal hoe meer ballonnen."

Dat songfestival in het Casino van Knokke werd geen succes. "Een vervelende commerciële toestand, dat had ik niet begrepen." De eerste dag al werd ze uitgenodigd door de zoon van de theaterdirecteur. "Gewoon voor het oude handwerk neem ik aan, dat viel me heel erg tegen. Ik heb me nooit laten omkopen."

Knokke kende een merkwaardige opzet: landenteams zongen tegen elkaar, juryleden gaven voor van alles allerlei punten en zo verloor Nederland van Engeland met 375-251. Dagblad *De Tijd* noemde Sacha's optreden 'een exotisch edelsteentje in de bijouerieëndoos van het Frans'. Ze zong ook het Israëliëse *Hava Naguila* en *Isabella Caramella* van Annie MG, een kinderliedje eigenlijk.

Incidentje rond haar, gemeld door het *Algemeen Dagblad*: "Ramses is het einde – ben ik goed? – ik wil met Ramses de beste zijn!" Seconden later beweerde zij met tranen in woedende ogen: "Ik ga weg, ik doe niet mee als Ria Valk ook een broek draagt. Dat moesten ze begrijpen. Ik heb altijd gezongen met een broek aan." Ria Valk (lied: *Jan pak de leuning dan*) keek beïndruust toe. Het kwam weer goed.

Het was wel een curieus groepje. Sacha: "Het lag wel erg ver uit elkaar." Opstekertje: Johan Anthierens schreef dat *Isabella Caramella* het beste liedje van Knokke was geweest.

En de Vlaamse *Panorama* zette haar op de cover. Ze trad nog vaak op in België, "Knokke was mijn sfeer niet, cultureel Vlaanderen wel."

In 1962 verloofde ze zich met de twee jaar jongere Dieter Stechmesser, die een paar jaar eerder uit de DDR was gevlucht en de journalistiek in wilde. Hij leerde razendsnel Nederlands – Sacha: "Duits spreken deed je in die jaren toch liever niet" – en groeide uit tot eindredacteur buitenland van *De Telegraaf*. Ze zong bij congressen, zichzelf introducerend zoals ze dat altijd had gedaan, de boel aan elkaar pratend, "Ik heb vier landen de EEG ingezongen." De toetreding van Denemarken, Ierland, het Verenigd Koninkrijk en

In Saint-Germain-des-Prés.

FOTO PRIVÉCOLLECTIE

Griekenland ging telkens gepaard met een gala in Hotel Wittebrug aan de Badhuisweg in Den Haag, waarbij Sacha optrad en allang niet meer in overall. "En in de Ridderzaal zong ik de Kamervoorzitters Van Riel en Vondeling uit."

Ze trad halverwege de jaren zestig elke zomer een paar weken op in De Koopermoolen, het befaamde Amsterdamse zaakje van Henk Elsink en in het Rotterdamse Winkeltje van Ansjie en Steye van Brandenburg. Nederlands, Frans, Engels, wat de bezoekers maar wilden, die hadden bij deze dinerchantants inspraak.

Ze had oog voor talent. Ze zong liedjes van Frits Lambrechts, een collega in de Koopermolen. Vertalingen van Ernst van Altena. En al in 1967 teksten van de vijf jaar jongere Hans Dorrestijn. Nu: "Hij kwam in Hoppe op me af. Ik ben Hans en jij bent Sacha en ik wil liedjes voor je schrijven." Tegen *Het Parool* toen: "Hij schrijft ook in *Propria Cures*. Ik vind hem een geweldige ontdekkings. Zijn teksten zijn grandioos. Sommige doen mij aan Erich Kästner denken." Welke het waren, is ze nu vergeten. Dorrestijn zelf grotendeels ook. "Echt goed waren ze niet. Ze hebben

geen bundel gehaald. Ik weet nog iets rond het Paul Krugerplein. Over een roomse geliefde die daar woonde, die zich aan de kerkwetten hield en dus onbereikbaar was. Sacha was heel aardig en ze nam me wonderbaarlijk serieus."

Ze zong zeven keer voor de Nederlandse soldaten in La Courtine. "Gingen we met een Dakota heen. Ik mocht naast de piloot zitten." Frans zong ze niet veel, dat hoorden die jongens al genoeg. Bij die gelegenheden kreeg ze de rang van sergeant, wat prettig was, want sergeanten op bezoek hadden recht op een fles jenever en een slof sigaretten.

Ze was een vast element in heel wat radio- en tv-programma's, ze presenteerde die ook voor de Avro.

En een merkwaardig uitstapje in de horeca. Sacha werd gastvrouw in Auberge Bistingo, pal tegenover Dorrius in de Spuistraat in Amsterdam en onder dezelfde directie. Dan zijn we al in 1973. "Het was een stommeitje van me. De obers schoven zoveel mogelijk op mij af en lichten de boel ook nog op. Pas later beseftte ik dat ze me gevraagd hadden vanwege mijn bekendheid."

Geen spijt heeft ze van haar politieke activiteiten. "Hans Gruijters kende ik goed, hij vroeg me al meteen na de oprichting van D'66 of ik daarvoor radio-uitzendingen wilde maken. Onbetaald, maar ik had er veel plezier in, op stap, interviewen, ik zorgde voor bijpassende liedjes en zo maakte ik aardige programmaatjes." Verder nog iets gedaan voor die partij? "Nee hoor, ik vind het een net gezelschap, maar ik heb altijd op de VVD gestemd."

De hemel is een blauwe wolk, met zestien lange straten; op iedere hoek staat een agent, met wie je gewoon mag praten./ De hemel is een grijze wolk, vol zoete nougatblokken; als je zegt: ik hou van jou, luiden er duizend klokken.

Sacha herkent de tekst niet. Hij is van haarzelf, Henk Suër citeert die in een interview vlak na Knokke. Verre van beroerd. "Ik zal hem hebben gebruikt in een verbindingstekst." Niet jammer nooit zelf een lied te hebben geschreven? "Nee. Zo goed is die tekst nou ook weer niet."

En waarom is het maar bij één grammofoonplaatje gebleven? "Ik werd beschouwd als een *disease*, je hoort die term niet meer, een artiest die zingt, praat, reageert op het publiek. Die het moet hebben van het toneel, niet van platen."

Een radioprogramma in 1980. *De Weet-je-nog-van-toen-show*. Onder leiding van Herman Pieter de Boer halen onder anderen pater Leopold Verhagen (71 toen), Kees Pellenaars (67), Joop Geesink (ook 67) Bobbejaan Schoepen (55) herinneringen op. En weer is daarin Sacha Dénisant (45) met nog een half leven voor zich de benjamin.

Waarom ging de vaart vroeg uit de carrière? "De hele muziekwereld veranderde. Alles moest groter, harder, en liefst met elektronische begeleiding. Livemuziek, waardoor ik kon improviseren en dat was de charme van mijn optreden, was onbetaalbaar geworden."

Haar stijl is vrijwel verdwenen, als ze Karin Bloemen op televisie ziet herkent ze er nog wel iets van.

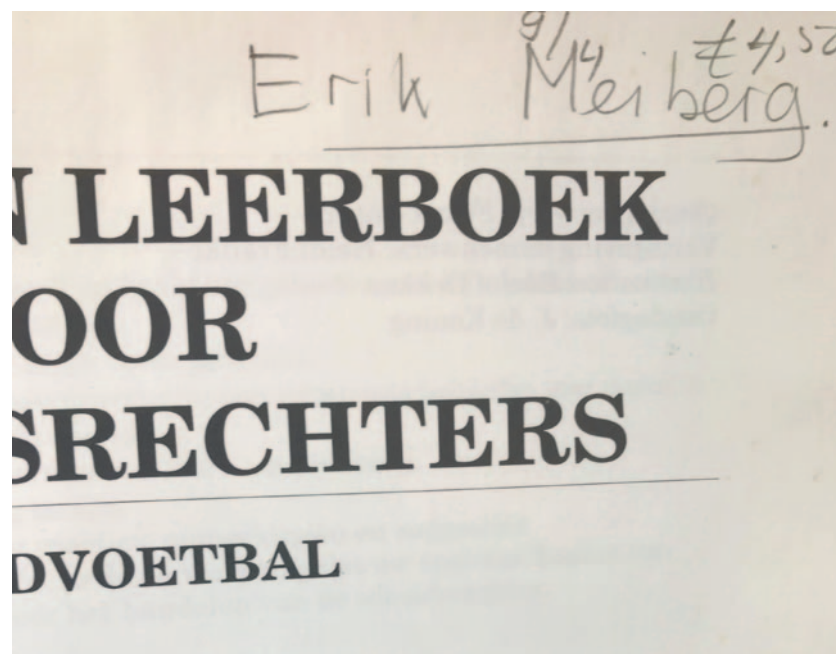
Sacha heeft er niet onder geleden. Ze heeft nog een tijd aan het conservatorium solfège (notenleer) gestudeerd. Ze kon zich goed redden, ook dankzij haar jong overleden echtgenoot. *De Telegraaf* was zeker materieel goed voor zijn personeel en tot op de dag van vandaag komen de nieuwjaarskaarten van zijn toenmalige collega's binnen.

En verder, zegt ze, opgewekt in haar flat in Buitenveldert: "We strompelen naar de eeuwigheid."

Nooit een voetbalmatch gefloten

Op Nederlandse boekenplanken staan of liggen volgens een ruwe schatting meer dan een miljard boeken. Op elkaar een stapel van tienduizend kilometer. Soms, na verbouwing, verhuizing, overlijden of scheiding, raakt een boek aan het zwerven. Via kringloopwinkel, antiquariaat of boekenmarkt krijgt zo'n verweesd werkje een nieuw leven. Heel soms prijkt daarbij de naam van de eerste eigenaar op het schutblad. Ditmaal het *Werk- en leerboek voor voetbalscheidsrechters*.

door THEO DERSJANT

Tweemaal werd Verweesde Boeken overvallen door het gelukzalige gevoel een 'boekenmysterie' te hebben opgelost en even zo vaak eindigde contact met de vermeende hoofdperson in een ontluisterende deceptie. Een half jaar duurde de zoektocht ditmaal, het onderzochte boek werd al eens enige tijd terzijde gelegd als 'onoplosbaar', maar zoals wel vaker kon er toch weer ergens een draadje worden losgepeuterd waaraan getrokken kon worden.

Eerst het werkje waar Verweesde Boeken bijkans de tanden op had stukgebeten. Het werd al op 13 januari 2018 aangeschaft (€ 4,50) bij het Deventer antiquariaat Papyrus. Het boek ziet eruit zoals de titel aangeeft: als een werk- en leerboek. Slappe glossy kافت, net geen A4-formaat, de dikte van een stripboek. De volledige titel: *Werk- en leerboek voor scheidsrechters veldvoetbal*. Meteen op de eerste spread in het binnenwerk prijkt in een wat geblokt met potlood geschreven handschrift de naam Erik Meiberg. Meteen flitst de vraag door het hoofd: Zou

deze Erik Meiberg het ooit tot voetbalscheidsrechter hebben geschopt?

De eerste Erik Meiberg laat zich relatief eenvoudig vinden. En laat hij nou afkomstig zijn uit Deventer en ooit wel eens aan een voetbalspelregelquiz hebben meegedaan! Het brengt Meiberg zelf aan het twijfelen. Het boek zegt hem niets, maar kan het toeval zijn? In het binnenwerk staan op een paar plaatsen handgeschreven opmerkingen bij opdrachten. We maken er een foto van en sturen die naar Meiberg. Dan volgt een beslist antwoord: "Dit boek is zeker niet van mij!"

Verweesde Boeken is er nog van overtuigd dat er in Nederland twee personen bestaan met de naam Erik Meiberg. De tweede laat zich veel moeilijker opsporen, maar Verweesde Boeken vindt een vriend die het contact tot stand brengt. Ook deze Erik Meiberg had een verbinding met Deventer – hij ging er naar school – en ook deze Erik Meiberg 'heeft iets met voetbal'. Maar uiteindelijk ook hier na het zien van het handschrift dezelfde conclusie: "Ik heb even goed gekeken en nagedacht en ben tot de conclusie gekomen dat dit boek niet van mij is geweest."

Dan begint het langzaam door te dringen: er moet een derde Erik Meiberg rondlopen. Verweesde Boeken stuit op een knipsel uit *De Stentor* van 2017, waarin wordt gemeld dat Erik Meiberg de tweede prijs won bij een voetbalquiz in het Deventer café Floors. Navraag bij de eerste twee Erikken leert dat zij dat niet waren. Dan moet dit de derde Erik Meiberg zijn. Maar café Floors bestaat niet meer, dat heet inmiddels café Zus. Daar zeggen ze de vraag door te spelen aan een van de vorige eigenaren. Dan blijft het stil. Hoe kan het dat er nog een Erik Meiberg rondloopt die totaal onvindbaar is op sociale media? Zou hij al zijn overleden? Het werkboek (vierde druk) verscheen in 1993. Stel dat Erik Meiberg toen achttien jaar was. dan zou hij nu dus minstens 47 moeten zijn. In voetbalverslagen (Delpheer.nl) komt zijn naam niet voor, scheidsrechter van officiële matches zal hij waarschijnlijk nooit zijn geworden.

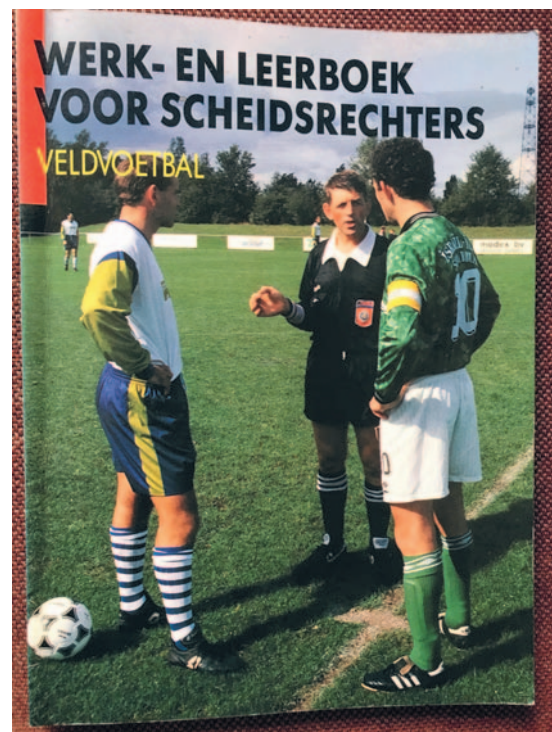
Verweesde Boeken weet het even niet meer. Begint al bijna aan een nieuw project. Maar het scheidsrechtersboek blijft door het hoofd spouwen.

Eindeloos probeert Verweesde Boeken zoektermen, totdat er een overlijdensadvertentie opduikt uit 2015. In Deventer overleed op 24 september van dat jaar Gerardus Anthonius ('Gait') Meiberg. Daaronder de namen van drie zoons: Erik, Louis en Han. Via het bedrijvenregister van de Kamer van Koophandel achterhaalt Verweesde Boeken het 06-nummer van de jongste van de drie: Han Meiberg. Die blijkt coöperatief en twee dagen later heeft Verweesde Boeken het 06-nummer van oudere broer Erik. Han zegt erbij: "Erik is erg op zichzelf." Dat blijkt als Verweesde Boeken opbelt. Pas na enig gepuzzel kan er een tijdstip worden gevonden – "Ik word liever niet 's avonds gebeld, dat vind ik niet fijn" – om telefonisch wat verder te praten.

Maar we hebben dan toch de goede Erik Meiberg aan de lijn. "Ja, dat boek was van mij. Wanneer ik het kocht, weet ik niet meer, ik vermoed dat ik het gratis kreeg toen ik bij mijn voetbalclubje Diepenveen een scheidsrechterscursus volgde. Er waren in die tijd veel scheidsrechters nodig, daarom begon ik eraan." Een officiële voetbalwedstrijd floot Erik Meiberg uiteindelijk nooit. Hij was nog een jaar grensrechter bij de jeugd, maar stopte daarna. "Ik beleefde er geen plezier aan."

Zelf voetbalde hij (geboren in 1966, nu dus 56) tot 2001 bij VV Diepenveen. Meiberg – hij is supporter van Go Ahead Eagles – kocht veel sportboeken, vooral over voetbal. "Het vreemde is eigenlijk dat ik die boeken meestal niet lees. Maar ik wil ze wel hebben. Ik denk dan: die lees ik later nog wel eens."

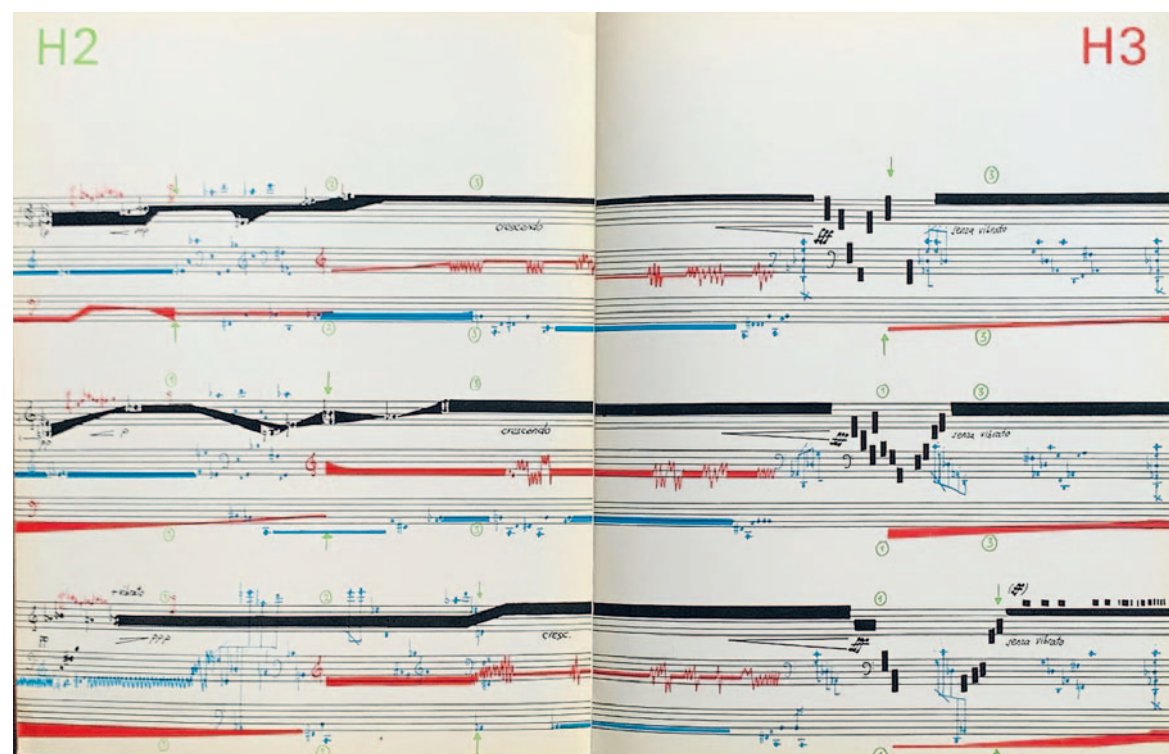
Erik Meiberg – hij is overigens postbode – brengt zo nu en dan boeken waar hij geen waarde meer aan hecht naar het antiquariaat. Wanneer dat met het werk- en leerboek voor scheidsrechters gebeurde, weet hij niet meer. "Nu ik erop terugkijk, is het misschien toch wel jammer dat ik geen scheidsrechter ben geworden. Want het is een manier om betrokken te blijven bij je club."

Andere uitgeverij

De KNVB gaf in de loop van de geschiedenis van de bond heel wat leerboeken voor scheidsrechters uit. Verweesde Boeken kocht een exemplaar uit de vierde oplage (1993) van een in 1987 uitgegeven leerboek. De Afdeling Opleidingen van de KNVB zocht daarbij steeds samenwerking met uitgeverijen. Zo verscheen de eerste druk van dit boek bij Sijthoff, terwijl de vierde druk werd verzorgd door Kosmos-Z&K. Navraag bij Kosmos geeft geen informatie over de oplage. De KNVB laat weten wegens drukte op kantoor niet toe komen aan het zoeken naar meer informatie.

dersjant@freedom.nl

Detail van de partituur van *The garden of Ryoan-gi*, geschreven voor drie Hammondorgels.

Compositie voor oor en oog

door JACQUELINE OSKAMP

Kill your darlings – iedereen die vertrouwd is met het scheppende proces kent dit adagium uit eigen ervaring. Als biograaf van componist Louis Andriessen (1939-2021), die een duizelingwekkend grote en veelzijdige productie had, heb ik ondertussen een flinke prullenbak vol lievelingen naast mijn bureau staan. Als ik de vaart in het verhaal wil houden, is het onmogelijk al die curieuze zijspoorjes te bewandelen. In de jaren zestig, de periode voorafgaand aan het moment dat Andriessen met *De Staat* (1976) zijn eigen idioom vond, probeerde hij van alles uit – rijp en groen door elkaar, bijna altijd intrigerend.

Zo ontstond bijna zestig jaar geleden *The garden of Ryoan-gi* (1967), ter gelegenheid van het kerstnummer van *Drukkersweekblad en Autolijn* (een autolijn is niet het design van een voertuig, maar een dunne metaalplaat om afbeeldingen in hoogdruk mee te vervaardigen). Dit door beeldend kunstenaar en grafisch ontwerper Dick Elf-

De grafische partituur nodigt uit tot een speels 'tikkertje', zoals Andriessen uitlegt voor de spelers

fers samengestelde nummer stond in het teken van kleur en Louis kreeg opdracht (à raison van duizend gulden, zoals zijn werkenlijst vermeldt) een partituur met visuele kwaliteit te maken. "Ik moest dus niet alleen voor oren maar ook voor ogen componeren," vertelde hij aan het *Algemeen Dagblad*.

"Ik wilde een visueel beeld van strepen realiseren, wat betekende dat ik niet in stippen uitgedrukte korte tonen kon gebruiken. Het moesten

lang aangehouden tonen worden. Dat hield in dat ik bijvoorbeeld geen piano kon gebruiken, maar het Hammond-orgel koos, een instrument dat mij bovendien het voordeel van een grote variatie van klankkleuren bood."

The garden of Ryoan-gi, een titel die verwijst naar een beroemde Japanse zentuin, is geschreven voor drie Hammondorgels, die bij de première op 15 december 1967 in het Stedelijk Museum in Amsterdam – daar werd de persconferentie gehouden waarop dit bijzondere tijdschrift het licht zag – werden bespeeld door de componist zelf en zijn vrienden Reinbert de Leeuw en Peter Schat.

Alle betrokkenen waren het erover eens dat Andriessen de opzienbarende bijdrage had geleverd aan het kerstnummer van *Drukkersweekblad en Autolijn*. Het kleurrijke lijnenspel dat tot klinken kwam, veroorzaakte echter een waterscheiding in het publiek: een 'geweldig applaus van de kant der jongere garde', reserve bij de oudere luisteraars. De aanwezige journalist van *Het Vaderland*, die bekende 'met de partituur niet veel te kunnen aanvragen', gaf Andriessen het voordeel van de twijfel: hij vergeleek het Amsterdam van de 29-jarige componist met het roerige Wenen van Mozart en de misère waarin Goethe zijn boeken schreef. "Deze jonge componisten staan midden in de wrijving en de wrevel van een niet minder dramatische tijd."

Of Reinbert de Leeuw en Peter Schat het stuk ook zo hebben ervaren, is de vraag. De grafische partituur nodigt uit tot een speels 'tikkertje', zoals Andriessen uitlegt in de toelichting voor de spelers.

Deze grafische partituur is een buitenbeentje in het oeuvre van Andriessen, maar het stuk is niet compleet vergeten. *The garden of Ryoan-gi* is sinds 2009 enkele malen opnieuw uitgevoerd door studenten van het Koninklijk Conservatorium in Den Haag, waar Andriessen decennia heeft lesgegeven.

Koektrommel

Vier vrouwelijke hoogleraren uit de Verenigde Staten schreven onlangs samen een boek, een bestseller zelfs. De neeclub, over het verschijnsel dat vrouwen in de wetenschap hun werkdag voor een belangrijk deel niet besteden aan onderzoek maar aan klussen die niets met hun échte werk te maken hebben. Een van de schrijfsters zegt zelfs dat zij van haar werkdag van 9,5 uur soms slechts één uur besteedt aan haar eigenlijke opdracht: het doen van onderzoek. Voor de rest ging haar tijd op aan zaken als nuttuleren bij een vergadering, een nieuwe stagiaire inwerken, het in goede banen leiden van de afdeling en het kopen van een cadeautje voor een jarige collega. Haar mannelijke collega's waren van een even lange werkdag slechts één uur kwijt aan zogenoemde niet-promotiewaarde taken (NPT). Reden: vrouwen kunnen/durven geen 'nee' te zeggen tegen verzoeken om speciale klussen te verrichten.

Toen ik in de verre oudheid mijn werk begon als hoofdredactrice bij *Opzij*, was een van mijn eerste acties de aanschaf van een theeservies (bepaald een NPT). Van mijn beste vriendin had ik al een grote koektrommel gekregen. Mijn hele werkende leven heb ik plezier gehad van deze dingen.

Al theedrinkend zijn er veel bestaande of dreigende ruzies met radikalinski's, boze leden van de mannenbeweging of ontevreden freelancers opgelost dan wel voorkomen.

In hetzelfde gebouw als waarin *Opzij* huisde, zat ook de redactie van *Vrij Nederland*. Slechts één keer bezocht ik toenmalig hoofdredacteur Rinus Ferdinandusse op zijn werkkamer, een ruimte vol kranten, boeken, oude exemplaren van zijn blad, her en der lege koffiebekertjes en nergens een koektrommel te bekennen.

Geen haar op zijn hoofd, die erover gedacht zou hebben zo'n onzakelijk ding aan te schaffen. Liep zijn blad beter dan het mijne? Geenszins. Waren er minder conflicten op zijn redactie? Verré van dat.

Ik wil aan mijn koektrommel geen zalgigmakende werking toeschrijven, wél denk ik dat er belangrijke verschillen bestaan tussen een zakelijke en een persoonlijke aanpak op de werkvloer. Dankzij jarenlange ervaring ben ik fel tegen de goede raad die de Amerikaanse dames hun lezeressen geven, namelijk om 'nee' te zeggen tegen alle NTP's.

Natuurlijk moet je je als onderzoeker, bezig het ultieme medicijn tegen kanker of tegen de ziekte van Alzheimer te ontdekken, niet laten afleiden door elk wiswasje, maar zorgen voor een goede werksfeer zonder conflicten, is enorm veel waard.

Vraag het maar aan de mannen en vrouwen die voor *De Wereld Draait Door* werkten.

CISCA DRESSELHUYTS

Tijdens de afwas over de voortplanting praten

Niets komt ooit terug, zegt wijsneus Herman (16) in 1959, als hij Celia (13) naar haar ouderlijk huis in Bussum heeft gebracht, na een dansavond in zaal Gooiland te Hilversum. Hij wijst erbij naar de sterrenhemel. In plaats van haar te zoenen geeft hij haar een hand en fietst de nacht weer in. ‘Zonder achterlicht, zag ik.’

Dat zinnetje zegt veel over de opmerkingsgave van Celia, alter ego van Monika Sauwer (Naarden, 1946), die met een reeks indrukwekkende semi-autobiografische romans bezig is, nadat ze de correspondentie van haar overleden ouders in bezit had gekregen.

In deel 4, *Afwasgesprekken 1953-1964*, doet de buitenwereld een beetje mee (Watersnoodramp, atoombombomding), maar bovenal is dit een gedetailleerde schets van een tamelijk onbezorgde jeugd die inderdaad nooit meer is teruggekomen. Daarin moeten we Herman gelijk geven. Al kun je ook zeggen dat alles terugkomt, doordat Sauwer het als vers presenteert: de reclamevlaggen in de Veerstraat waarop stond ‘BUS-SUM IS EEN HEMA RIJK!’, met aan de overkant het Chinese restaurant waar de elfjarige Celia met haar zusje haar eerste loempia, bami en flesje Coca-Cola deelde. Dat laatste ‘prikte opwindend, tot diep in mijn neus’, en daarom weet ze het nog. En wij nu ook.

Roeiles, zomerkamp, gymnasium. Voor het meisje kondigt een nieuwe wereld zich aarzelend aan. Tegelijk ziet ze dat haar ouders Simon en Wies (van Heloïse), die op jonge leeftijd hun artistieke dromen moesten opgeven doordat de oorlog uitbrak en ze op de bovenwoning van zijn moeder terecht kwamen, genoegen moeten nemen met reclametekenen (hij) en huisvrouw zijn (zij). Dat laatste leidt óók tot de conversaties die het nu tot romantitel hebben geschopt: ‘Tijdens de afwas, ik drogen, Wies afwassen in wolken stoom, bracht ze voorzichtig de voortplanting ter sprake.’ Niet zo vreemd, moeder is maar 22 jaar ouder dan Celia en aanvankelijk een soort oudere zus, in ieder geval een bondgenote. Zo geeft ze Celia een Odorexroller

waarmee die haar oksels moest behandelen voor de avondles in dansschool Wortéll: ‘Het spul prikte zo dat ik ervan ging zweten. Voor de Odorex in mijn leven kwam had ik bij mijn leven nooit gezweet.’ Prachtig getekende verwarring.

Op je dertiende met haarlak en lippenstift de dansvloer op, waar een combo speelt met zanger John de Mol, ‘in een zilveren jasje en zalmroze overhemd. Een glibber, zou Wies gezegd hebben.’ Die familietrek ziet het onzekere danseresje dan weer haarscherp. Er is inmiddels een zusje bijgeko-

Monika Sauwer en haar moeder, 1954.

men en er volgt een broertje. Dat betekent dat ze in Bussum blijven, met oma in het benedenhuis. Niemand klaagt, maar Celia beseft welke offers haar ouders hebben gebracht. Zoals ze zich eveneens de dodelijkheden herinnert die jongens over meisjes kunnen debiteren (‘Lelijke benen.’ ‘Geeft dat. Die leg je toch het eerste weg’), en vice versa: ‘Paul de Bock was scheel maar wel geestig. Dat kon je altijd nog zijn wanneer je niet knap of sportief was.’ Zulke troost is van de hartverscheurende soort.

ARJAN PETERS

Monika Sauwer: *Afwasgesprekken 1953-1964* Avanti, € 12,50 (bestellen via yolnus@xs4all.nl)

Leen van den Berg

FOTO MANTEAU

Tellen om te overleven

In de Vlaamse roman *Vuurvader* over het begin van de kolonisatie in Congo schetst historica en psychoanalytica Leen van den Berg het *coming of age* verhaal van Elias, een Antwerpse jongen, die al jong door zijn moeder in een weeshuis is gestald. Als enige gaat hij naar het atheneum, wat hem in het Knechtjeshuis de bijnaam ‘Professor’ oplevert.

Later, als zijn moeder hem naar huis heeft gehaald om als builendrager in de Antwerpse haven de kost te verdienen, laat ze zich ontvallen: ‘Witkop, ge begint hoe langer hoe meer op hem te gelijken.’ En haar laatste woorden op haar sterfbed: ‘Deense kapitein.’ Voor Elias is dat het begin van de zoektocht naar zijn biologische vader.

In de haven ontmoet hij Congovaarders van allerlei pluimage, op weg naar de kolonie voor handel in ivoor en rubber en andere onduidelijke activiteiten. August, dertiger, ervaren Congoganger, vraagt hem mee te gaan om samen iets te ondernemen in de rubberhandel. Hij stelt zich eerst op als *patron*, later meer als vader of vriend. Het waarom van zijn heen-en-weergereis naar de kolonie blijft tot het einde toe onduidelijk. Cynisch is hij over de denkbeelden van menige Congovaarder, met fikse ruzies als gevolg.

Andere belangrijke figuur is Nbele, een jonge Congolees, *boy bateau*, en ook wees. Elias zag hem al op de wereldtentoonstelling in Brussel. Nbele was speciaal ingevaren om de blanke bezoeker te vermaken. Ze komen elkaar weer tegen op de boot naar Congo en raken bevriend.

Om de nietsontziende wereld om hem heen het hoofd te bieden ontwikkelt de jonge Elias een overlevingsmechanisme: tellen. Dat begint al in het Knechtjeshuis als ‘Vlieg’, een weesjongen met ‘een smoel om stront op te sorteren’, in

het openbaar verkondigt dat Elias’ moeder een hoer is. Om de storm in z’n buik tot bedaren te brengen, begint hij dwangmatig de tegels op de vloer te tellen. Sindsdien telt hij alles wat er maar in zijn blikveld verschijnt. Zolang hij telt, bestaat hij.

In de periode dat hij naar de Congo reist en daar werkzaam is, draait zijn overlevingsmechanisme overuren. Er komt meer gevaarlijks, gruwelijks en spannends op hem af dan een gemiddelde negentigjarige in zijn hele leven meemaakte.

Langzamerhand dringt de missie van veel Congo-gangers tot hem door: bijdragen aan het nobele doel van Zijne Majesteit Leopold II. Ofwel een einde maken aan de heidense praktijken en het zwarte continent bevrijden van de Arabische slavenhandelaren.

Het verhaal van Van den Berg laat zien dat er verschil van inzicht bestaat in het ‘beschavingswerk’ van katholieken en protestanten. Katholieken waren van het woord, protestanten ging het vooral om de daad. De visies mochten verschillen, het resultaat van de uitbuiting en onderdrukking was ontwrichtend: tussen 1880 en 1910 kwamen er tien miljoen mensen om het leven.

Van den Berg, rasverteller, weet de gruwelijkheden zo fijntjes op je netvlies te etsen dat je regelmatig effe op stap moet om ze eraf te laten waaien.

PETRA JORISSEN

Leen van den Berg: *Vuurvader* Manteau, € 24,99

Hoe Felix Nussbaum in de strip van Robbedoes terecht kwam

En van de meest ontroerende, maar ook beklemmende musea is het Felix-Nussbaum-Haus in Osnabrück, tegen het Cultuurhistorisch Museum aangebouwd en het eerste gerealiseerde ontwerp van architect Daniel Libeskind.

Nussbaum werd in 1904 in Osnabrück geboren en na zijn middelbare school vertrok hij naar Berlijn om kunstschilder te worden. Hij was al jong een succesvolle kunstenaar.

In 1933 verbleef hij met een stipendium in Rome; hij zou nooit meer in zijn vaderland terugkeren. Eind 1932 was zijn Berlijnse atelier afgebrand en een paar maanden later kwam Hitler aan de macht en begon de ballingschap van de joodse Nussbaum en zijn levensgezellin Felka Platek. In 1937 vestigden zij zich in Brussel, waar zij na de Duitse inval moesten onderduiken. In 1944 werden ze in Auschwitz vermoord.

Na de oorlog kwam er steeds meer werk van Nussbaum boven water dat door vrienden was bewaard. Het Frans Hals Museum had in 1982 een Nussbaum-expositie en sindsdien is er nog meer ontdekt. In 2014 verscheen de fraaie kunstenaarsbiografie van Mark Schaevers: *Orgelman, Felix Nussbaum. Een schildersleven*.

Wie schetst de verrassing van de bezoeker van de Osnabrücker museumwinkel als hij daar stapels ziet liggen van het vierdelige stripalbum van *Spirou*, tezamen de serie *Die Hoffnung*. Auteur is de Franse stripauteur Émile Bravo (1964), die deze albums tussen 2018 en 2022 publiceerde. *Spirou* heet bij ons *Robbedoes*, de vier delen zijn ook in Nederland uitgegeven, onder de titel *Hoop in bange dagen*. Wat doen deze albums in de museumwinkel?

Bravo vertelt het verhaal van de piccolo Robbedoes, die in het Brusselse Hotel Moustic werkt, en zijn vriend Piet Kwabbernoot, een beginnend journalist die wordt gemobiliseerd en na de Duitse inval zijn oude stiel herneemt.

Bravo had in 2008 al een album aan het duo gewijd. Dat speelde in 1939, aan het begin van de Tweede Wereldoorlog. *Dagboek van een fantast* in het Nederlands, maar de Franse titel dekt de lading beter: *Le Journal d'un ingénu*: een naïeveling. Dat is Robbedoes inderdaad. Pas later zal hij zich erevan bewust worden dat hij al die oorlogsjaren aan verzetsactiviteiten heeft deelgenomen en nota bene een trein met pantserwagens hielp oplazen.

In het eerste deel van *Hoop in bange dagen* komen de ballingen Felix en Felka al snel op Robbedoes’ pad en hij wil hen helpen waar hij kan, met name met valse papieren en voedsel. Behalve door armoede zijn de stedelingen ook getroffen door woningnood vanwege de gebombardeerde huizen. En daarboven hangt altijd de dreiging van de Duitsers en de Belgische collaborateurs. De Duitsers worden letterlijk dreigend afgebeeld. Anders dan de Belgische en geallieerde soldaten hebben ze geen gezicht en bevinden ze zich in de schaduw, in stoffige, rokende colonnes.

In zijn aanpak – armoede, dreiging, collaboratie – verschilt Bravo’s *Hoop in bange dagen* van andere stripverhalen die jongeren bewust

Robbedoes probeert zijn joodse vriendjes uit een transport naar Polen te redden.

proberen te maken van de Duitse bezetting; het verhaal van Felix en Felka loopt slecht af.

Bravo neemt zijn jonge lezers bij de hand om hun via de naïeveling en leeftijdsgenoot Robbedoes stap voor stap over bezetting en verzet te vertellen. Daarbij hanteert hij het educatieve procedé van tegenpolen: de gemene hoofdportier Entresol die Robbedoes het leven zuur maakt, en de manager van het hotel die hem uit de wind houdt. Ook zien we foute agenten en een goede politiecommissaris die Robbedoes uit hun handen redt. En journalisten die de nieuwe orde omhelzen terwijl Kwabbernoot kiest voor het verzet.

Zelfs in de groep arme kinderen over wie Robbedoes zich ontfermt, zijn de tegenpolen zichtbaar. Hij blijkt voornamelijk ruzies te moeten beslechten tussen kinderen uit een communistisch nest en die uit de Vlaamse beweging of de Waalse Rexisten. Wat op scherp komt te staan als de vader van de kleine communisten wordt gearresteerd, terwijl verwanten van de andere kinderen collaboreren en zelfs voor de SS naar het Oostfront vertrekken.

Robbedoes en Kwabbernoot hebben in de loop van de decennia verschillende gedaanten aangenomen. Voor de meeste strip liefhebbers beginnen de avonturen van deze striphelden in 1951, met het verhaal *Er is een tovenaars in Rommelgem*. Het is het eerste volledige album van de legendarische André Franquin, die later als spin-off ook *Guust Flater* bedacht.

Maar Robbedoes werd al geboren in 1938, toen uitgeverij Dupuis met het weekblad *Le Journal de Spirou* begon. De jongen Spirou – zijn naam betekent in het Waals eekhoorn –

moest avonturen beleven en daarvoor werd tekenaar Rob-Vel aangetrokken. Hij gaf Robbedoes de tamme eekhoorn Spip als metgezel en in 1944 ook nog de slungel Fantasio. Hiermee zijn Robbedoes en Kwabbernoot compleet. ‘Fantasio’ vertalen met ‘Piet Kwabbernoot’, dat was helaas destijds het niveau van de stripvertalers.

Tussen 1940 en 1944 bevatten de avonturen van Robbedoes begrijpelijkerwijze geen enkele verwijzing naar de bezetting. Rob-Vel was overigens als krijgsgevangene een tijd uit de running en werd hapsnap vervangen, waardoor de de eerste jaren van Robbedoes na de Tweede Wereldoorlog een knullige vertoning bieden.

In de 85 jaar dat *Robbedoes* bestaat, is eigenlijk alleen de periode-Franquin een uitzondering op de knulligheid. Na hem werd van alles geprobeerd om de strip eentijds en interessant te houden. Vergeefs. Het siert uitgeverij Dupuis dan ook om buiten de reguliere reeks iemand als Émile Bravo zo veel ruimte te geven, die op zijn beurt een hommage brengt aan zijn voorgangers Rob-Vel en Franquin.

De grootste hommage bewijst Bravo echter aan Felix Nussbaum en Felka Platek. Zij treden in zijn verhaal op als eigenzinnige ballingen en hij laat Nussbaum een aantal van zijn schilderijen aan Robbedoes en Kwabbernoot tonen.

Het valt op dat biograaf Mark Schaevers ontbreekt bij Bravo’s bedankjes aan het slot, maar ik weet vrijwel zeker dat sommige details voor *Hoop in bange dagen* uit zijn *Orgelman* afkomstig zijn.

Het laatste plaatje in de epiloog van het vierluik toont de vrienden Robbedoes en Kwabbernoot op de rug terwijl ze het voornemen uitspreken om de hoop vooral niet te verliezen.

Maar dan sla je de pagina om en zie je over twee pagina’s Nussbaums waarschijnlijk laatste schilderij: het macabere, maar zeer indrukwekkende *Triumph des Todes* (*Die Gerippe spielen zum Tanz*). Een begeleidende tekst licht toe dat de schilder en zijn vrouw Felka vermoord zijn in de Holocaust.

AUGUST HANS DEN BOEF

Émile Bravo: *Hoop in bange dagen*, vier delen (2018-2022) Dupuis, € 11,99 per deel, E-book € 6,99

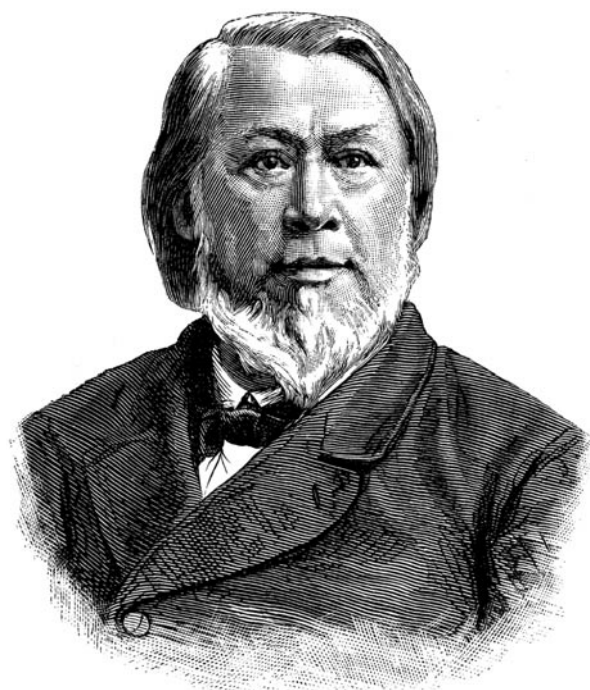

Grootse Mis van Verhulst

Johannes Verhulst is tegenwoordig vrijwel alleen nog bekend door de naar hem genoemde straat achter het Amsterdamse Concertgebouw, die links begint met een Verhulsttableau en rechts met het befaamde café Welling. Maar in de negentiende eeuw was de in Den Haag geboren Verhulst (1816-1891) de baas van muzikaal Nederland met een aantal belangrijke posities, waaronder de leiding van de Hofkapel. Zeer conservatief was Verhulst; hij zag niets in de nieuwlichterij van Berlioz, Liszt en Wagner.

Verhulst begon zijn muzikale carrière als koorknaap en werd door zijn compositieleraar Charles Hansens mét een door hem geschreven *Ouverture* voorgesteld aan Felix Mendelssohn, die in 1836 voor zijn gezondheid verbleef in het Scheveningse Stedelijk Badhuis – de voorloper van het Kurhaus. Mendelssohn, componist en dirigent in Leipzig, nam Verhulst mee terug als leerling en maakte hem dirigent van het orkest Euterpe (1838-1842).

Uniek in het Nederlandse muziekleven is Verhulst met zijn *Requiem* en vier missen, waarvan de eerste (op. 20) in 1847 in première ging. Pas in 2001, na de herontdekking door Ton Braas, kreeg het buitengewoon contrastrijke, dynamische en dramatische werk bij het Residentie Orkest een indrukwekkende complete heruitvoering, en nu klinkt het in de ZaterdagMatinee. De meer dan een uur durende *Mis in As* is een groots, en in *Gloria* en *Sanctus* triomfalistisch werk in negentiende-eeuwse internationale stijl. Sterk beeldend klinkt het klaaglijke *Miserere* en bijzonder zoetelijk is het *Benedictus*. Massale koorpartijen

Johannes Verhulst

kunnen plots worden afgewisseld met het verstild uitlichten van een indringende passage. Een enkel instrumentaal tussenstuk is opvallend werelds en symfonisch.

KASPER JANSEN

ZaterdagMatinee met o.a. *Mis van Verhulst*, 11 februari 14.15u., Concertgebouw Amsterdam. Live op NPO Radio 4, daarna te beluisteren via de site. Vanaf 13.40 uur in de Spiegelzaal een inleiding door Ton Braas.

Coming of age in Canada

De Canadese actrice Charlotte Le Bon (36) neemt bij haar debuut als regisseur het veelbewandelde pad van de *coming of age*-film. In *Falcon Lake* (2022) volgen wij Bastien van dertien – “*mais j'ai presque quatorze ans!*” –

Bastien en Chloë

uit Parijs, die met zijn ouders en jongere broertje vakantie viert in Canada bij de beste vriendin van zijn moeder. Daar is ook dochter Chloë van zestien, een heerlijke *bitchy* puber. Het is niet nodig te vertellen wat zich ontpopt tussen hen beiden.

Het speelt zich af bij een meer in het bos. De ideale locatie om te verbeelden hoe het is om de bocht van de adolescentie te nemen. Je komt er met je vrienden en vriendinnen. Gaat gedeeltelijk of geheel uit de kleren. Maar er is ook dat water, met onder het oppervlak de dreiging van diepte en wie weet wat voor wezens.

Charlotte Le Bon biedt ons met het in 26 dagen geschoten *Falcon Lake* een meesterwerkje. De enigszins duistere kleurstelling laat zien dat het niet gaat om een SunWeb-vakantie, maar om het *gloomy* verhaal van ontluikende seksualiteit – opwindend en beangstigend. Wat vooral indruk maakt, is het besef aan het einde van de film dat je volledig in de wereld van jonge adolescenten bent gezogen. Voor wie een jonger broertje soms leuk, soms irritant, maar eigenlijk niet zo belangrijk is. Waar volwassenen vooral binnenkomen als de onvermijdelijke opvoeders: “Je komt nú aan tafel, anders 24 uur geen scherm!” Waar het er in de eerste plaats toe doet wat leeftijdgenoten doen, wat ze van jou vinden en hoe je ervoor moet zorgen niet buiten de boot te vallen.

Charlotte Le Bon haalt het beste boven bij haar acteurs. Want dat de film zo overtuigend is, ook dankzij de volstrekt naturel acterende jongeren.

FRITS BOER

Falcon Lake gaat in roulatie op 9 februari.

De kat als anti-hond

Het boterde eeuwenlang niet tussen de kat en de adel. Zijn imago als eigenzinnig, vals en onbetrouwbaar dier werd door edellieden bepaald niet op prijs gesteld. Goed om *downstairs*, waar het personeel zich bevond, muizen te vangen. Wat de kat voor zijn eigen plezier deed, dus ego-centrisme is hem ook niet vreemd. Nee, dan de hond. Die is mee-

gaand, laat zich opvoeden en hecht zich aan het baasje, precies het gedrag dat de adel van oudsher waardeert.

Virtus, tijdschrift over de adels-geschiedenis, publiceert in het meest recente nummer een *Dossier Adel en dieren*. Het biedt weer eens een andere kijk op een deel van de samenleving dat na de egalitaire jaren zeventig van de vorige eeuw een bescheiden revival doormaakt. Er is meer waardering voor erfgoed en in het verlengde daarvan voor de edelman/vrouw. ‘Maar wel in een gedemocratiseerde vorm van zichzelf, waarbij hij zijn landgoederen openstelde en de mouwen opstroppte,’ zoals blijkt uit een bijdrage van Claartje Wesseling.

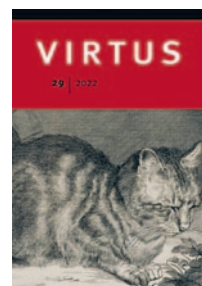
Tussen de poes en de adel is het overigens gedeeltelijk goed gekomen, schrijft hoogleraar Hanneke Ronnes. Adellijke dames stichtten dierenasiels waar de poes beschermd werd, en excentrieke raskatten kregen toegang tot het huiselijk leven. Vooral bij even excentrieke baasjes, zoals Belle van Zuylen, die met ‘de kat als anti-hond’ rebelleerde tegen haar verstikkende adellijke biotoop. Toch moet Ronnes concluderen dat de hond voorlopig de langste adem heeft.

Ook de valk speelde een belangrijke rol in het leven der adellijken, zo blijkt uit het mooi geïllustreerde artikel ‘Het kind als valkenier’. De valkerij maakte deel uit van de opvoeding van de toekomstige heerser, die immers te maken zal krijgen met onverwachte en slecht te controleren situaties. De valk doet dienst als ‘pedagogisch instrument’, want die laat zich moeilijk africhten en kan zomaar wegvliegen.

Je mag nog zo adellijk of koninklijk zijn, plaagdieren als vlooiën, luizen, steekvliegen, muizen en ratten trekken zich daar niets van aan. In middeleeuwse kastelen was het afzien. Als zelfs kaastaartjes met giftige monnikskap niet hielpen tegen ratten- en muizenplagen, trok men gewoon naar de volgende woonst.

En dan hebben we het nog helemaal niet gehad over de halsbandparkiet oftewel ‘de groene minnaar van Margaretha van Oostenrijk’ en de politieke betekenis van Koninck, de schimmel van prins Maurits ten tijde van het rampjaar 1672.

MICHAJA LANGELAAN

Virtus 29, tijdschrift voor adels-geschiedenis Uitgeverij Verloren, € 25

Nieuwjaarsreceptie

De meeste mensen zijn gezichten van ‘O ja’ of ‘Ken je mij?’, heel soms van ‘Leuk je hier te treffen’, je krijgt twee bonnen om tweemaal het glas te heffen en na een half uur denk je al ‘Tijd dat ik ga’,

tot je weer steevast bij de uitgang iemand ziet, die je voor tien minuten toch nog wel mag lijden, de schrale oogst van weer een heel jaar schrale tijden en droog was deze januari ook weer niet

in alle twee betekenissen van het woord... Enfin, je hebt er toch weer even bijgehooft.

Misgrepen

Je hebt twee soorten pastei, althans als we het hebben over het uitgestorven beroep van ‘zetter ter drukkerij’. De oudste dateert uit de tijd dat loden letters met een tangetje door de zetter uit de letterbak in een zethaak werden gestoken, een voor een, regel voor regel. Zetfouten werden in die tijd vergoelijkend ‘een misgreep ter zetterij’ genoemd. Een tekst of een

hij dergelijke ‘misgrepen ter opmaak’ in een dagblad had gelezen. In zijn bundel *½ gare varia* (1956) lezen we een bericht over de geboorte van ‘een veulentweeling’ met daarin de stamboom: ‘De moeder is de volbloed Edola en de vader Notaris van Mellema, die gestationeerd was bij de Heer Hs. Hessels te Wittelte.’ Elias citeert ook een loden pastei onder het kopje ‘Het Nederlandse voedselpakket’. De ingrediënten daarvan zijn volgens het weekblad *Economische Voorlichting*: ‘couranten- en schrijfpapier, verpakkingsdraad, prikkeldraad, draadnagels, niet-ijzeren houtschroeven, koperen en messing pijpen en buizen en fittingen daarvoor.’

Uit 1940 dateert een pastei in *Het nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië*: ‘Gisteren werd in de Kerk van Sint Jan het huwelijk van den heer P. met mejuffrouw Hélène N. ingezegend. De twee idioten werden vervolgens door een toevallig aanwezig zijnde politieagent naar het politiebureau opgebracht, waar zij allen tijd hadden om na te denken over de enorme dwaasheid.’

Ook Louis Paul Boon had er ervaring mee. In zijn rubriek ‘Boontjes reserfaat’ verhaalde hij in juni 1958 in *Het Vrije Volk* hoe zijn aankondiging van een ‘cocktailparty’ van een zekere ‘mevrouw Van Dommel’ naar tevredenheid ‘in het lood gevat’ was. Boon: ‘Pas de volgende morgen ontdekten we dat een regel over de cocktailparty tussen de necrologische berichten was verdwaald. Daar stond nu: Ons bereikte het treurige nieuws dat mevrouw Van Dommel, gekend om haar liefdadige activiteiten, een avondfeest geven zou. Men vergadere ten sterfhuize.’

ED SCHILDERS

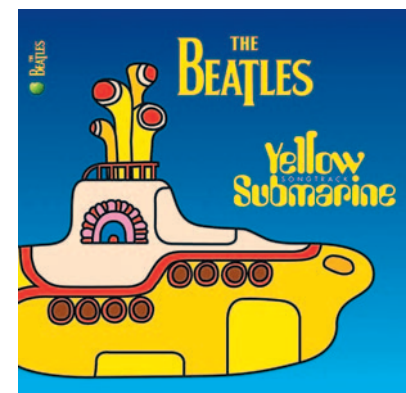
Verdienen aan een ‘vertaalde’ hit

Op 29 januari 1964 namen The Beatles in Parijs *Can't Buy Me Love* op. Op 4 april stond het bovenaan in de hitparades van de VS, Engeland en Nederland. Waarna prompt bij Buma/Stemra een Nederlandse versie van de tekst werd aangemeld, *Jij met je bluf*, gemaakt door Willy Parker en Ad Remy, beiden geen bestaande personen. Van Willy Parker wordt vermoed dat het een pseudoniem is van liedjesschrijver Johnny Steggerda. Ad Remy is wellicht Hans Gomperts, in die tijd directeur van muziekuitgeverij Strengholt. Van Gomperts is het pseudoniem Hans Charles bekend, een schuilnaam waarmee hij eerder tekende voor de Nederlandse ‘vertaling’ van *Hello Mary*, *Lou* de grote hit van Ricky Nelson. Dat nummer werd op single uitgebracht, gezongen door Vara-medewerker Harry Blik, die er een hit mee scoorde.

Dat laatste was voor *Jij met je bluf* niet weggelegd. Het liedje werd nooit opgenomen en is voor zover bekend maar één keer ten gehore gebracht. Dat was door Rick de Leeuw, die het zong tijdens een door Vic van de Reijt georganiseerde avond in Paradiso, gewijd aan Beatlescovers.

De gedachte dat Parker en Remy hooguit elk een dubbeltje aan hun vertaalwerk hebben verdiend, is onjuist. De reglementen van Buma/Stemra kennen de ‘bewerkersvergoeding’. Die houdt onder andere in dat de ‘vertaler’ van een buitenlandse liedtekst meedeelt in de royalties, ook in die voor de schrijvers van de oorspronkelijke tekst. Parker en Remy krijgen dus al bijna zestig jaar periodiek een bedrag uitgekeerd: telkens als een dj in Nederland die gouwe ouwe van Lennon en McCartney opzet, rinkelt bij hen de kassa.

De race om als eerste een versie van een mogelijke hit bij Buma/Stemra aan te melden, kreeg al snel een beperking. De muziekuitgevers wisten te bedingen dat zo’n tekst alleen mocht worden aangemeld na hun goedkeuring. Dit laatste zorgde voor een scheef gezicht bij het Beatlesnummer *Yellow Submarine*. In 1966 stonden de Beatles met dit nummer de hele maand oktober op nummer 1. In de Oudejaarsconference zong Wim Kan het met het legendarische refrein ‘Waar we heen gaan, Jelle sal wel sien.’ Johnny Hoes zag er hitpotentie

in, maar dan moest de tekst totaal anders. Waar Wim Kan het had over minister Cals, treurend op het strand, met een gat in zijn hand – het kabinet-Cals was gevallen vanwege een begrotingstekort – verzon Hoes een buurtuitje met een touringcar naar Parijs. De bus stopt onderweg bij elk café en het gezelschap arriveert platzak in Parijs. Chauffeur Jelle weet raad: we verkopen de touringcar, feesten nog drie dagen door en gaan met de trein terug! De versie van Wim Kan haalde de hitparade niet, die van Johnny Hoes wel. Drie keer zelfs, want behalve Johnny Hoes hadden ook Karin Kent en Albert Brosens een hit met dit nummer.

De feeststemming bij Johnny Hoes sloeg na carnaval snel om. Tegen zijn verwachting in had Wim Kan zijn tekstbewerking aangemeld. En de muziekuitgeverij weigerde haar goedkeuring te geven aan de tekstversie van Hoes. Zodat Wim Kan niet alleen Buma-geld opstreek voor elke keer dat de Beatlesversie werd gedraaid, maar ook voor de plaatjes van Johnny Hoes, Karin Kent en Albert Brosens.

PETER SMIT

Tierende koks en keukenhygiëne

Dat chef-koks in de keukenscholden en tierden, was ooit grappig en normaal. In de keuken van René Redzepi van het Kopenhaagse Noma, het beste restaurant van de wereld, werken heel veel onbetaalde stagiaires vaak wel zestien uur per dag. Maken ze een foutje, dan wil Redzepi nog wel eens uit zijn slof schieten. In 2015 gaf deze chef al toe dat hij vaak last had van woedeuitbarstingen. Stress is de oorzaak van zijn ontsporingen, waar hij nu spijt van heeft. Een perfect menu maken waarvoor gasten 450 euro moeten dokken, is slopend en blijkt niet lonend te zijn als je normaal wilt betalen. Noma gaat eind 2024 dicht.

Kampioen tekeergaan was ooit de Britse chef Gordon Ramsay. Televisiekijkers in Engeland en de VS waren tussen 2004 en 2014 verzet op zijn programma's *Hell's Kitchen*, *Kitchen Nightmares* en *The F word*. Op het hoogtepunt van de amusement-kookprogramma's zeurde niemand over het gedrag van chef-koks. Ook in Nederlandse professionele keukens werd flink geschreeuwd en gepest.

Niet de kookkunst zelf, maar de hygiëne bij het koken werd in Ramsay's tijd in Engeland nauwlettend in de gaten gehouden. Michael Cooke, hoofd van het Chartered Institute of Environmental Health (CIEH), liet zich kritisch uit over televisiekoks die een gevaar voor de volksgezondheid waren. "Hun pro-

gramma's worden door miljoenen mensen gevolgd en ze moeten daarom het goede voorbeeld geven," zei hij. De *Two Fat Ladies*, Jennifer Paterson en Clarissa Wright, kregen van hem een veeg uit de pan, want ze zaten met hun vingers in hun haar en daarna in het eten, ze verspreidden bacteriën. Hun collega Sophie Grigson had tijdens het koken oorbellen in. Foei! Grigson: "Ik stop mijn oren toch niet in het eten?" De exuberante televisiekok Keith Floyd, die kookte met een glas in de hand, ontsprong de dans. Hij zou wél op een verantwoorde hygiënische manier koken. Floyds commentaar: "Het is een wonder. Ik zal het vieren met een borrel."

Een overheidsplan van het CIEH strandde. In 1991 lanceerde David McLean, minister van Voedsel en Veiligheid, het idee dat alle informatie over calorieën, ingrediënten, smaak- en geurstoffen etc. die op verpakt voedsel staat vermeld, op het menu van restaurants zou moeten staan. "Mensen die uit eten gaan, dienen net zo geïnformeerd te worden als mensen die hun eten in een winkel kopen." De Britse chefs stonden op hun achterste benen. Raymond Blanc van *Le manoir aux Quat' Saisons* meldde dat hij best informatie aan zijn klanten wilde geven, maar dat met die voorgestelde regels zijn menu zo dik als een roman van Anthony Trollope zou worden. Voor één enkel gerecht werden wel zeventig ingrediënten gebruikt.

Bloemkoolsoep met paddenstoelen.

Een recept van Gordon Ramsay voor romige bloemkoolsoep met paddenstoelen voor 6-8 personen.

1 bloemkool, in roosjes
1 grote geschilde aardappel, in blokjes
1 ui, gesnipperd
25 g boter
4 eetl. olijfolie
750 ml kippenbouillon
1/2 l melk
125 ml slagroom
250 g paddenstoelen, in reepjes
2 eetl. geknippte bieslook
zout en peper

Fruit de ui circa tien minuten in een soeppan in de boter en de helft van de olijfolie op laag vuur. Doe de bloemkool en aardappel in de pan. Voeg ook de bouillon en melk toe en breng aan de kook. Laat vijftien minuten zachtjes koken. Bak intussen de paddenstoelen in de rest van de olijfolie snel beetgaar. Bestrooi met zout en peper. Voeg de room aan de soep toe en pureer 'm met een staafmixer. Schep de soep in kommen of diepe borden. Verdeel de paddenstoelen erover en bestrooi met bieslook.

ANNE SCHEEPMAKER

Bouwplaat

Zoals mijn zusje slecht in sperziebonen was, ben ik slecht in bouwplaten.

Met grote bewondering keek ik altijd naar kinderen die het wél konden, uitsnijden, in elkaar vouwen, plakken en lijmen, en ineens was ie er dan, de Oranje of de Statendam, het Paleis op de Dam of de Haarlemmer Tram. Prachtig, maar ik kon het niet, dus jammer. Maar toen ik in 1999 in Sint-Petersburg, op de Nevski Prospekt, de ingebonden jaargang voor 1909 van een Frans kindertijdschrift had gekocht met daarin een bouwplaat van de Blériot XI, waarmee Louis dat jaar na lang zoeken de overkant van het Kanaal had gevonden, sloeg ik aan het twijfelen. De bouwplaat zag er verrassend simpel uit en in 1909 konden kinderen het, dus waarom zou ik het nu niet kunnen?

En het lukte. Met piloot en Franse vlag en al maakt het vliegtuigje zich nu al meer dan twintig jaar op om uit mijn boekenkast weg te vliegen. Het succes smaakte naar meer, en toen de *New Yorker* een aantal jaren later ter aankondi-

KLEIN GELUK

ging van een uitzending van Discovery Channel een bouwplaat van de Grote Piramide bevatte, sloeg ik toe. De kans dat ik de Grote Piramide ooit met eigen ogen zou aanschouwen, was toen al tot vrijwel nul gereduceerd, maar een Hele Kleine Grote Piramide liet ik me niet ontgaan. In een mum was ie klaar, waarna ik hem een plaatsje in een boekenkast gaf en min of meer vergat, zo klein was ie.

Maar bij een herstructurering kwam hij weer tevoorschijn, waarna ik hem verplaatste en neerzette op een stapeltje boeken achter mijn laptop. Toen ik de volgende morgen de laptop openklapte, geschiedde het wonder, want achter de bovenrand van de laptop zag ik, heel in de verte, de Grote Piramide staan. Nooit geweten dat kleine piramides zo groot kunnen zijn.

GUUS LUIJTERS

TER VEILING

Rob Scholte hield (of houdt) zich ook bezig met borduren, vandaar deze merrie met veulen uit 2007, die hij achterstevoren heeft ingelijst. De geschatte opbrengst is 250 tot 350 euro, maar de vraag is zeer of dat gehaald wordt. Er wordt

momenteel erg veel aangeboden van Scholte, ook werk van derden uit zijn collectie, en dat zal verband houden met de ontmanteling van zijn museum in Den Helder. Bod 27/1 12.00 uur: 1 euro. Eindtijd: 3 februari, 20.20 uur. *Catawiki.com*